

Anita Młynarczyk-Tomczyk (UNIwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach)

ORCID: 0000-0002-7116-4198

„Ku socjalistycznej Polsce”. Patos Polski Ludowej z perspektywy jej dwudziestolecia w filmach krótkometrażowych

DOI: 10.25951/11133

STRESZCZENIE

Obchody 20-lecia Polski Ludowej oraz będące ich kontynuacją 20-lecie wyzwolenia spod okupacji niemieckiej Ziemi Zachodnich i Północnych, a także poprzedzające je 20-lecie Polskiej Partii Robotniczej (1962) i 20-lecie (ludowego) Wojska Polskiego (1963), stanowiły punkt wyjścia do rozwijania szerokiej akcji zaznajamiania społeczeństwa z najnowszymi dziejami Polski i propagowały jej wizję zgodnie z oczekiwaniami partii rządzącej. Kampanię tę wspierała kinematografia, jedna z podstawowych instytucji pamięci nieuchronnie podlegających fluktuacjom społeczno-politycznym. Pakiet filmów krótkometrażowych mających wspierać tematykę partii rządzącej został starannie wyselekcjonowany i dobrany. Nie szczędzono środków na tego typu przedsięwzięcia. W latach 1960–1966 wyprodukowano ponad sto filmów krótkometrażowych dotyczących czasów współczesnych. Obejmowały okres od przejścia władzy przez PPR do 1964 r. Oceniając PRL z perspektywy 20-lecia, eksponowano osiągnięcia, a pomijano braki i obciążającą działalność wobec społeczeństwa polskiego, przez co obraz był jednostronny i służył władzy komunistycznej.

SŁOWA KLUCZOWE: film, historia, polityka.

SUMMARY

“Toward a Socialist Poland”. The Pathos of People’s Poland through the Perspective of Its Twentieth Anniversary in Short Films

The commemoration of the People’s Republic of Poland and the 20th anniversary of the liberation of the Western and Northern Territories that followed, as well as the preceding 20th anniversary of the PPR (1962) and the 20th anniversary of the Polish People’s Army (1963), provided a starting point for developing a broad campaign to introduce the public to Poland’s recent history and promote the achievements of the Polish People’s Republic. This campaign was supported by the cinema, one of the basic institutions of memory – modernity, inevitably subject to socio-political fluctuations. The package of short films covering the topics intended

to support the ruling party was carefully selected. This types of projects easily received sufficient resources. No less than 107 short films dealing with contemporary times were produced between 1960 and 1966. They covered the period from the seizure of power by the PPR and its armed units of the Army of the People's Republic of Poland until 1964. When assessing the People's Republic of Poland from the perspective of the 20-year period, its achievements were highlighted, silencing shortcomings and thus creating an attachment to the new government. The effectiveness of this type of manipulation certainly varied. Undoubtedly, visualizing the successes of People's Poland, and its power, which could be presented in films, was an important element of social influence. The communist authorities took it into account, investing over 6 years in the production of more than 100 films, dealing with the present day and the transformations that it brought.

KEYWORDS: movie, history, politics.

Wstęp

W okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, jak określa się umownie państwo polskie z lat 1944–1989, kalendarz świąt państwowych i uroczystości rocznicowych był obszerny. Władze celebrowały zarówno święta zaimportowane ze Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, jak też te związane z nową władzą i jej „tradycjami”¹. Bez wątpienia od momentu wprowadzenia systemu komunistycznego w Polsce władze pojmowały przeszłość instrumentalnie. Historia Polski, zwłaszcza nieodległa, miała służyć doraźnym interesom systemu, układając się w genezę Polski Ludowej². Szczególnie eksponowany był problem walki klas i „postępowych tradycji” narodu polskiego, torujący drogę narodzinom „ruchu polskiej klasy robotniczej”³.

Rocznica Polski Ludowej (ogłoszenia Manifestu PKWN), choć obchodzona co pięć lat, licząc od 1944 r. (centralne uroczystości w Warszawie)⁴, dopiero w la-

¹ Szerzej na temat obchodów świąt państwowych w PRL zob. m.in.: I. Main, *Trudne świętowanie. Konflikty wokół obchodów świąt państwowych i kościelnych w Lublinie (1944–1989)*, Warszawa 2004; P. Osęka, *Rytuały stalinizmu. Oficjalne święta i uroczystości w Polsce 1944–1956*, Warszawa 2007.

² R. Habelski, *Przeszłość i pamięć historyczna w życiu kulturalnym PRL. Kilka uwag wstępnych*, w: *Polityka czy propaganda: PRL wobec historii*, red. P. Skibiński, T. Wiścicki, M. Wysocki, Warszawa 2009, s. 87–88.

³ A. Dudek, *Wybrane czynniki historyczne wpływające na politykę władz PRL*, w: *Polityka czy propaganda*, s. 18, 29.

⁴ Ł. Polniak, *Patriotyzm wojskowy w PRL w latach 1956–1970*, Warszawa 2011, s. 78.

tach sześćdziesiątych XX w. osiągnęła apogeum organizacyjno-propagandowe. Włączono ją bowiem w konkurujące z kościelnymi uroczystościami Wielkiej Nowenny i Milenium Chrztu Polski obchody 1000-lecia Państwa Polskiego (1960–1966/67)⁵. Według wytycznych Wydziału Propagandy Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (KC PZPR) założeniem kampanii tysiąclecia miało być uznanie PRL za „dziedzica patriotycznych i postępowych tradycji całego tysiącletniego dorobku narodu”⁶. Dwudziestolecie PRL oraz będące ich kontynuowaniem 20-lecie „wyzwolenia”⁷ Ziem Zachodnich i Północnych rozpisano na okres od 1 stycznia 1964 do 22 lipca 1965 r. Punkt wyjścia do rozwijania szerokiej akcji zaznajamiania społeczeństwa z najnowszymi dziejami Polski i propagandy „osiągnięć” PRL stanowiły dodatkowo: obchody w 1962 20-lecia PPR i w 1963 r. 20-lecia ludowego Wojska Polskiego⁸. Miało to znaczący wpływ na ich oprawę, również w zakresie kinematografii – jednej z podstawowych instytucji pamięci – nowoczesności, nieuchronnie podlegającej fluktuacjom społeczno-politycznym⁹.

Literatura dotycząca historii polskiej kinematografii jest pokaźna¹⁰. Zainteresowano się również wątkiem filmów obrazujących II wojnę światową i wybra-

⁵ Na temat Wielkiej Nowenny i Milenium Chrztu Polski oraz konkurującego z nimi Tysiącleciem Państwa Polskiego, zob. *Milenium czy Tysiąclecie*, red. B. Noszczak, Warszawa 2006. Szerzej na temat poszczególnych punktów obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego (1960–1966) zob. A. Młynarczyk-Tomczyk, *W kręgu polityki, nauki i popularyzacji. Obchody „Polskiego Tysiąclecia” 1957–1966/67*, Kielce 2019, s. 14.

⁶ M. Mazur, *Polityczne kampanie prasowe w okresie rządów Władysława Gomułki*, Lublin 2004, s. 81.

⁷ Niewątpliwie, co należy w tym miejscu podkreślić, racją jest, że Armia Czerwona – i u jej boku ludowe Wojsko Polskie (LWP) – niosły Polsce wyzwolenie spod okupacji niemieckiej, ale równocześnie Związek Radziecki z pomocą wszelkich środków o charakterze politycznym i wojskowo-politycznym z udziałem komunistów polskich podporządkowywał sobie Polskę. Ogromna większość społeczeństwa polskiego nie życzyła sobie komunizmu i związków Polski ze Związkiem Radzieckim, niemała jego część występowała przeciw temu politycznie, a nierzadko i zbrojnie; T. Kisielewski, *Wyzwolenie czy zniewolenie. Polska i Polacy w Polsce Ludowej*, „Echa Przeszłości” 2004, nr 5, s. 303.

⁸ Archiwum Państwowe we Wrocławiu (dalej: AP we Wrocławiu), Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej we Wrocławiu [1915–1948] 1948–1990, sygn. 116, b.p. Dotychczasowa literatura naukowa dotycząca propagandy sukcesu zazwyczaj utożsamia ją dopiero z latami siedemdziesiątymi XX w.; zob. M. Zaremba, *Propaganda sukcesu. Dekada Gierka*, w: *Propaganda sukcesu*, Gdańsk 2004, s. 22–32.

⁹ A. Gwóźdź, *Kinematografia*, w: *Modi memoranda. Leksykon kultury pamięci*, red. M. Saryusz-Wolska, R. Traba, współpraca J. Kalicka, Warszawa 2014, s. 188.

¹⁰ m.in.: M. Białous, *Spoleczna konstrukcja filmów historycznych. Pamięć zbiorowa i polityka pamięci w kinematografii polskiej lat 1920–2010*, Gdańsk 2018; E. Zajicek, *Poza ekranem. Polska kinematografia w latach 1896–2005*, Warszawa 2009; *Historia kina polskiego*, red.

ne epizody z historii PRL¹¹. Pojawiają się także, jednak w bardzo ograniczonym zakresie, publikacje dotyczące filmów krótkometrażowych¹². Celem artykułu jest prezentacja palety filmów krótkometrażowych (oświatowych, dokumentalnych), w większości o charakterze propagandowym, mających wspierać oddziaływanie PZPR na polskie społeczeństwo lat sześćdziesiątych XX w. Ponadto przybliżenie treści wybranych produkcji filmowych, uchwycenie mechanizmu systemu propagandy dla wyeksponowania wybranych elementów tzw. polityki historycznej, którą poprzez produkcje filmowe realizowała ówczesna władza¹³.

Podjęty w artykule temat nie był do tej pory przedmiotem badań naukowych. Dostępna publikacja *W kręgu polityki, nauki i popularyzacji. Obchody „Polskiego Tysiąclecia” (1957–1966/67)*¹⁴, która prezentowała różne formy upartyjnionego przekazu dotyczącego PRL, nie uwzględniała filmów krótkometrażowych jako masowego środka oddziaływania na społeczeństwo, zwłaszcza w dobie ich znaczącego upowszechnienia, jakie przyniosły lata sześćdziesiąte XX w. Autorka zadaje więc pytania o miejsce tych filmów jako przekazu w polityce władz PZPR, przybliża główne założenia ideowe obchodów 20-lecia PRL, paletę filmów, jakie przygotowano z tej okazji i innych uroczystości propagandowo z nią związanych (20-lecie PPR, LWP, Ziemi Zachodnich i Północnych). Skupia też uwagę na treści wybranych filmów i akcentuje ich przekaz wpisany, co zaznaczono, w potrzeby polityki. Niewątpliwie, jak już zauważono w literaturze naukowej, kino historyczne PRL znajdowało się w nierozzerwalnym związku z polityką państwa prowadzoną autorytarnie przez PZPR¹⁵. Film, co należy w tym miejscu podkreślić, stanowił

T. Lubelski, K.J. Zarębski, Warszawa 2007; W. Otto, *Obserwacje życia i peregrynacje historii*, w: *Historia polskiego filmu dokumentalnego (1945–2014)*, red. M. Hendrykowska, Poznań 2018, s. 187.

¹¹ P. Kurpiewski, *Historia na ekranie Polski Ludowej*, Gdańsk 2017; P. Zwierzchowski, *Kino nowej pamięci. Obraz II wojny światowej w kinie polskim lat 60.*, Bydgoszcz 2013.

¹² E. Sowiński, *Produkcja filmu krótkometrażowego w epoce gierkowskiej na przykładzie działalności Wytwórni Filmów Oświatowych*, „Panoptikum” 2016, s. 93–104; M. Pawlak, K. Sanojca, *Ideologiczna funkcja filmu szkolnego w PRL*, w: *Multimedia w edukacji historycznej i społecznej*, red. J. Rulka i B. Tarnowska, Bydgoszcz 2002.

¹³ Dla władzy obraz minionych dziejów oraz świadomość historyczna społeczeństwa i narodu od zawsze były elementami, którymi chciała zarządzać i mieć na nie wpływ; K. Kącka, *Polityka historyczna: kreatorzy, narzędzia, mechanizmy działania – przykład Polski*, w: *Narracje pamięci: między polityką a historią*, red. K. Kącka, J. Piechowiak-Lamparska i A. Ratke-Majewska, Toruń 2015, s. 63–64.

¹⁴ Tam też omówienie literatury przedmiotu; A. Młynarczyk-Tomczyk, *W kręgu*, s. 16–18, 30–32.

¹⁵ P. Kurpiewski, *Historia na ekranie*, s. 12.

i nadal stanowi, medium o niezwykłym potencjale kształtowania zbiorowych wyobrażeń¹⁶.

Kinematografia w służbie współczesności

Rok 1944 zapoczątkował proces bezwzględnego przejmowania władzy w Polsce przez wspieranych przez ZSRR komunistów. Po powstaniu w 1948 r. PZPR, które poprzedziło unicestwienie Polskiej Partii Socjalistycznej i podporządkowanie jej komunistom, ci ostatni otrzymali już pełnię władzy politycznej. Rok 1949 to czas, w którym partia wzmocniła ofensywę propagandową wymierzoną w Kościół katolicki jako przeciwnika nie tylko ze względów światopoglądowych, lecz także geopolitycznych – siły stojącej na straży związków narodu polskiego z Zachodem i kulturą łacińską¹⁷. Rok ten przyniósł też całkowite podporządkowanie kultury polityce państwa, a sztuki centralnemu administrowaniu. Odtąd wytyczne rozwoju kinematografii formułowano w KC PZPR. Polska produkcja filmowa rozwijała się pod silną presją partii. Przez cały okres PRL kino ograniczone było wpływem cenzury¹⁸. Film jako potężny środek oddziaływania na masy miał być wkomponowany w system wychowawczo-edukacyjny i propagandowy PRL. Przykład, zwłaszcza w latach pięćdziesiątych XX w., czerpać miano z ZSRR¹⁹.

¹⁶ I. Kurz, „Ludzie jak żywi”: *historiofotia i historio-terapia*, w: *Film i historia. Antologia*, red. I. Kurz, Warszawa 2008.

¹⁷ A. Dudek, *Wybrane czynniki*, s. 27. Symptomy pogorszenia stosunków państwo–Kościół widoczne były już jesienią 1947 r., po wydaniu przez episkopat listu do wiernych, w którym wezwano do bojkotu prasy antyreligijnej i zaprotestowano przeciw ateistycznej indoktrynacji młodzieży; A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2003, s. 27–32.

¹⁸ A. Wierzbicka, *Lata 1944–1954. Wprowadzenie. Polskie życie artystyczne w latach 1944–1960*, t. 1: *Lata 1944–1947*, Warszawa 2012, s. 19, 21; P. Kurpiewski, *Historia na ekranie Polski Ludowej*, s. 12. Do 1990 r. cenzura w Polsce w zakresie kinematografii opierała się na dwóch filarach Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk oraz KC PZPR, Wydziałach Kultury oraz Komitetach Wojewódzkich PZPR, szczególnie w miastach, w których produkowano filmy. Funkcję cenzorską pełniły też takie instytucje jak Ministerstwo Kultury, Centralny Urząd Kinematografii (CUK), Zjednoczenie Rozpowszechniania Filmów i wytwórnie filmowe; G. Sołtysiak, *Cenzura w polskim filmie dokumentalnym. Zarys problematyki*, w: *Kultura wysoka, kultura popularna, kultura codzienności w Polsce 1944–1989*, red. G. Miernik, Kielce 2010, s. 117.

¹⁹ M. Białous, *Spoleczna konstrukcja filmów*, s. 112; A. Korzon, *Upowszechnianie filmu radzieckiego w Polsce w latach 50-tych*, „*Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschod-*

Taką funkcję przypisano krótkometrażowym filmom dokumentalnym i oświatowym. Odmianą filmu dokumentalnego, który nie bez ideologicznego balastu dobrze rozwinął się w okresie PRL, był dokument historyczny. Przedmiotem zainteresowania realizatorów była wówczas historia najnowsza, a zwłaszcza pierwsze lata po „wyzwoleniu”, ukazywane widzom w montażowych składankach (np. *Rok 1946*)²⁰. Po 1948 r. dokument historyczny, wpisując się w potrzeby partii, skupił uwagę na „postępowych i rewolucyjnych tradycjach” składających się na genę Polski Ludowej²¹. Realizacją tych przedsięwzięć zajęła się powstała w 1949 r. Wytwórnia Filmów Dokumentalnych²². W latach 1955–1956, czyli w okresie nadchodzącej odwilży, którą ostatecznie przyniósł 1956 r. i dojście Władysława Gomułki do władzy, wobec braku zainteresowania propagandowym przekazem, zaciekawienie problematyką historyczną osłabło. Wiązało się to, jak też zauważano w *Historii filmu polskiego* (t. 3, Warszawa 1974), z odejściem od publicystyki politycznej, od apelów i przypomnień²³. Fala popaździernikowej odwilży sprawiła, że dokument historyczny ponownie zyskał na wartości. Lata 1957–1961 to czas, gdy oprócz dominującej w nim publicystyki zafunkcjonowała m.in. impresja poetycka czy reportaż socjologiczny²⁴. Trend ten utrzymał się do połowy lat sześćdziesiątych XX w. W 1965 r. ogłoszony został kryzys dokumentu²⁵. Swoją rozwój przeżywał w tym czasie jedynie dokument polityczny Wytwórni Filmowej „Czołówka”.

Wytwórnia została formalnie powołana do życia w styczniu 1958 r., jednakże jej początki sięgają czasów II wojny światowej²⁶. Profil nowej placówki został ściśle określony. Cała produkcja była ukierunkowana na potrzeby szkoleniowe i pro-

niej” rok??, t. 27, s. 165; E. Maj, *Źródłowe badanie dziejów Polski Ludowej: przypadek fabularnej twórczości filmowej*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica” 2013, t. 10, s. 11.

²⁰ J. Bocheńska, *Film dokumentalny*, w: *Historia filmu polskiego*, t. 3: 1939–1956, red. J. Toeplitz, Warszawa 1974, s. 272.

²¹ Jednym z pierwszych tego rodzaju filmów był *Julian Marchlewski* (1950) Ludwika Perskiego; J. Bocheńska, *Film dokumentalny*, s. 272; Internetowa Baza Filmu Polskiego, Warszawa, <https://www.filmpolski.pl/fp/index.php?film=424716> (dostęp: 19.08.2022).

²² W Wytwórni powstały słynne polskie dokumenty i setki odcinków PKF; Wytwórnia Filmów Dokumentalnych i Fabularnych, <http://www.wfdif.pl/pl/o-wfdif> (dostęp: 19.08.2022).

²³ J. Bocheńska, *Film dokumentalny*, s. 371.

²⁴ A. Iskierko, *Film dokumentalny*, w: *Historia filmu polskiego*, t. 4: 1957–1961, red. J. Toeplitz, Warszawa 1980, s. 252.

²⁵ Tamże, s. 125.

²⁶ W maju 1943 r. w ZSRR została uformowana I Dywizja im. T. Kościuszki. Przy dywizji powstała czołówka filmowa, złożona z przebywających wówczas w ZSRR filmowców – późniejszych twórców polskiej powojennej kinematografii; L. Perski, *Przed dwudziestu laty*, „Film” 1963, nr 28–29, s. 6.

pagandowe armii, ale szybko rozwinął się również nurt publicystyki politycznej, przeznaczony także na ekrany cywilne do szerokiego rozpowszechniania w sieci kin i oświacie²⁷. Specjalnością wytwórni była niewątpliwie tematyka wojskowa. Ten kierunek programowy determinować miały „realne potrzeby współczesności”. Przez „tematykę wojskową” rozumiano szeroko pojętą kwestię obronności kraju, preferowano „tradycje wyzwolenicze” w zmaganiach z niemieckim faszyzmem, jednocześnie sięgając do dalszych źródeł przeszłości, a więc „tradycji rewolucyjnych polskiego proletariatu”. Istotną rolę odgrywał też aspekt „internacjonalistycznych więzi i braterstwa broni z armiami socjalistycznymi”²⁸. Tematyka, jaką zainteresowana była „Czołówka”, dobrze wpisała się w polityczne zapotrzebowanie na przekaz dotyczący wojny, okupacji i okresu powojennego²⁹.

Film krótkometrażowy to gatunek, na który składał się film dokumentalny i oświatowy³⁰. Film oświatowy, w którym również propagowano treści współczesne, adresowany był do szerokiej publiczności. Podstawowym jego zadaniem było budzenie zainteresowania poruszaną w nim tematyką. Zwracano też uwagę na jego widowiskowość³¹. Pojawiło się zapotrzebowanie na filmy szkolne dotyczące współczesności. Zgłosił je m.in. czynny nauczyciel historii Janusz Rulka (historyk, dydaktyk historii), wskazując na łamach „Wiadomości Historycznych” z 1961 r. na brak tego rodzaju produkcji i apelując, by sytuacja w tym zakresie szybko uległa zmianie. Ten rodzaj przekazu filmowego miał uwzględniać przede wszystkim treści programów nauczania³². Pod względem organizacyjno-programowym kinematografia w zakresie filmu krótkometrażowego była dobrze przygotowana do propagowania głównych idei Polski współczesnej, tożsamej z Polską komunistyczną.

²⁷ B. Drozdowski, *Film dokumentalny*, w: *Historia filmu polskiego*, t. 5: 1962–1967, red. R. Marszałek, Warszawa 1985, s. 129.

²⁸ W. Strzelecki, *25 lat i co dalej „Czołwko”*, „Magazyn Filmowy” 1968, nr 19, s. 6.

²⁹ W. Otto, *Obserwacje życia*, s. 190.

³⁰ W. Stempel, *Przemysł filmowy w Polsce Ludowej* <https://akademiapolskiegofilmu.pl/pl/historia-polskiego-filmu/artykuly/przemysl-filmowy-w-polsce-ludowej/241> (dostęp: 19.08.2022).

³¹ H. Depta, *Film i wychowanie*, Warszawa 1975, s. 160, 162.

³² J. Rulka, *Film oświatowy na lekcjach historii*, „Wiadomości Historyczne” 1961, nr 5, s. 286; H. Depta, *Film i wychowanie*, s. 160.

Uroczystości propagujące współczesność i rola w nich krótkometrażówek

Przygotowania do uroczystości 20-lecia PRL poprzedziły, jak wspomniano, obchody 20-lecia PPR (1962) i 20-lecia LWP (1963). Uroczystości 20-lecia PPR zainauguowała 8 stycznia 1962 r. w Warszawie specjalna narada przewodniczących wojewódzkich komisji, powołanych dla uczczenia tysiąclecia państwa polskiego. Zbliżające się uroczystości, jak wynikało z przemówienia sekretarza naukowego PAN Henryka Jabłońskiego, starano się „otoczyć szczególną troskliwością”. Polską Partię Robotniczą (która faktycznie nie miała nic wspólnego z walką o niepodległość kraju zagrożonego przez obu sąsiadów, powstała na polecenie Stalina, była sterowana z Moskwy i całkowicie podporządkowana jej interesom³³) starano się ukazać jako „politycznego organizatora i animatora walki zbrojnej z okupantem niemieckim”³⁴. Dla legitymizacji nowej władzy „korzeni” Polskiej Partii Robotniczej, fałszując historię, doszukiwano się w XIX w. (w rozwijającym się wówczas na ziemiach polskich ruchu robotniczym)³⁵.

Uroczystości z okazji dnia ludowego Wojska Polskiego usankcjonowano w 1950 r., w miejsce obchodzonego dotąd 15 sierpnia Święta Wojska Polskiego i związane z bitwą pod Lenino (12–13 października 1943), którą przedstawiano w sposób tendencyjny jako zwycięską³⁶. Armia uformowana w Związku Radzieckim stała się podstawą do budowy podporządkowanych władzy komunistycznej sił zbrojnych okresu powojennego. Jego funkcje sprowadzono do zewnętrznej, polegającej na przygotowaniu do działań wojennych (zbieżne z celami Moskwy i sposobione do wojny ofensywnej z Zachodem)³⁷ i wewnętrznej, jako jednego

³³ P. Gontarczyk, *PPR jako ekspozytura Kremla*, w: *W drodze do władzy. Struktury komunistyczne realizujące politykę Rosji Sowieckiej i ZSRR wobec Polski (1917–1945)*, red. E. Kowalczyk, K. Rokicki, Warszawa 2019, s. 515–516.

³⁴ [W], *Sesja naukowa w Opolu poświęcona dwudziestolecu PPR*, „Z Pola Walki” 1962, nr 2, s. 236–238.

³⁵ *Historia polskiego ruchu robotniczego 1864–1964*, t. 1: 1864–1939, red. T. Daniszewski, Warszawa 1967, s. 5–6.

³⁶ *Dekret Rady Ministrów o ustanowieniu dnia 12 października Dniem Wojska Polskiego*, „Słowo Ludu” 1950, nr 281, z 12 października, s. 1; K. Anduła, *U źródeł mitu. Historiografia PRL wobec strategiczno-operacyjnego tła bitwy pod Lenino*, w: *Studia z historii najnowszej Polski*, t. 2, red. R. Łatka i M. Przeperski, Warszawa 2020, s. 39.

³⁷ Bezpośrednia rola Związku Radzieckiego w powstaniu i działalności LWP w latach 1943–1945 jest znana i dość dobrze opisana w literaturze historycznej; zob. m.in.: S. Cenckiewicz, *Długie ramię Moskwy. Wywiad wojskowy Polski Ludowej 1943–1991 (wprowadzenie do syntezy)*, Poznań 2011, s. 39–100; tenże, *Geneza Ludowego Wojska Polskiego 1943–1945*, Warszawa 2017.

z filarów podporządkowanej Moskwie dyktatury, niemającej demokratycznej legitymacji do sprawowania rządów³⁸. Warto podkreślić, że termin ludowe Wojsko Polskie nigdy nie stał się oficjalną nazwą armii komunistycznej Polski, choć był stosowany, jako nieformalne określenie, także w celach propagandowych³⁹, które sprawnie realizowano m.in. podczas hucznie obchodzonych uroczystości związanych z LWP. Tak też było z okazji 20-lecia LWP, które w założeniu organizatorów miało skutecznie „pogłębić poczucie pełnej jedności sił zbrojnych i społeczeństwa” oraz upowszechnić, zwłaszcza wśród młodzieży, „wiedzę o tradycjach LWP”⁴⁰. Jednostronność przekazu o LWP była wyraźna. Aktualizując historię dotyczącą „ludowej obronności”, sięgano do najdawniejszych czasów. Nad nimi jednak miały górować „najcenniejsze i najbliższe tradycje [...] walki o Polskę Ludową, o realizację słusznych koncepcji i założeń ideologicznych, a z nim nierozwalnie związane bohaterskie zmagania ludowej armii”⁴¹.

Najważniejsze propagandowe zadanie czynniki partyjne wyznaczyły promocji Polski Ludowej. Polskę Ludową, – jako „ukoronowanie 1000-letnich dziejów narodu i państwa polskiego” – wpisano w propagandowy truizm, którego celem była społeczna legitymizacja partii/państwa po 1944 r. Odwoływano się w nim do „prawnych” aspektów wskazujących na rzekomą „nieuchronność” jej powstania. Świadczyć o tym miały – jak wskazywał w jednostronnym przemówieniu inauguracyjnym 20-lecie PRL 31 stycznia 1964 r., Przewodniczący Rady Państwa i Ogólnopolskiego Komitetu Frontu Jedności Narodu Aleksander Zawadzki – przejęcie

³⁸ J. Karwat, *Ludowe Wojsko Polskie – Wojsko Polskie*, w: *Spółeczeństwo PRL. Historia. Kultura. Pamięć*, t. 1. *Historia*, red. S. Jankowiak, D. Skotarczak, I. Skórzyńska, Poznań 2011, s. 285–287; T. Leszkowicz, *Ludowe Wojsko Polskie w cieniu zimnej wojny*, Warszawa 2021. W literaturze naukowej dość dobrze opisane są kwestie dotyczące terroru i represji stosowanych przez odpowiednie struktury LWP, szczególnie w stalinizmie; zob. D. Jarosz, G. Miernik, *Pobór, wcielenie, „pruska dyscyplina”, dezercje. Wstęp do badań nad historią społeczną służby wojskowej w stalinowskiej Polsce (1950–1955)*, „Polska 1944/45–1989. Studia i materiały” 2018, nr 16, s. 41–43.

³⁹ T. Leszkowicz, *Ludowe Wojsko*, s. 8; S. Cenckiewicz, *Geneza Ludowego Wojska*, s. 8.

⁴⁰ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Polska Zjednoczona Partia Robotnicza Komitet Centralny w Warszawie 1905–1947, 1948–1990 (dalej: PZPR KC), sygn. 237, VIII/681, s. 31. Kulminacyjnym punktem obchodów była centralna akademii 11 października w Warszawie, w przeddzień rocznicy bitwy pod Lenino; zob. *Front Jedności Narodu w obchodach XX-lecia Polski Ludowej, sekretariat OKFJN*, Warszawa 31 stycznia 1964, s. 127.

⁴¹ AAN, Biuro Ogólnopolskiego Komitetu Frontu Narodowego w Warszawie 1952–1983 (dalej: BOFN), sygn. 249, s. 141. Szerzej zob. T. Leszkowicz, *Spadkobiercy Mieszka, Kościuszki i Świerczewskiego. Ludowe Wojsko Polskie jako instytucja polityki pamięci historycznej*, Warszawa 2022, s. 564–597.

i zagospodarowanie tzw. Ziem Odzyskanych, reformy społeczne i gospodarcze oraz oparcie bezpieczeństwa Polski na „sojuszu i przyjaźni ze ZSRR”⁴².

W 1965 r. kontynuowano uroczystości 20-lecia PRL, świętując 20-lecie powrotu Ziem Zachodnich i Północnych do Polski. Uroczystości obchodzono je w całej Polsce 8–9 maja 1965 r.⁴³ Te z kolei w założeniu władz komunistycznych miały przyczynić się do umocnienia wśród ludności tzw. Ziem Odzyskanych więzi uczuciowej z miejscem zamieszkania, pogłębić znajomość „historycznych praw narodu polskiego” do tych obszarów oraz pokazać, że „zostały one ugruntowane wielkim wkładem pracy całego społeczeństwa”⁴⁴. Zasadę historyczności granicy zachodniej propagował już jednostronnie Manifest PKWN⁴⁵. Sprawę Ziem Wschodnich skrupulatnie wyciszono. Żarliwym rzecznikiem „zachodniości” polityki i takich badań naukowych był stojący od 1956 r. na czele PZPR Władysław Gomułka. Zainteresowanie nimi tłumaczono „kampanią rewizjonistyczną” rozwijaną w prozachodniej, kwestionującej granicę na Odrze i Nysie Łużyckiej, Republice Federalnej Niemiec⁴⁶.

W odniesieniu do okazjonalnej filмотeki na przypadające w 1962 r. obchody 20-lecia PPR sekretariat KC PZPR zalecał konsolidację prac nad filmami poświęconymi tej tematyce, by w czasie uroczystości można było je udostępnić szerokiemu gronu społeczeństwa⁴⁷. Z kolei z okazji 20-lecia LWP filmy krótkometrażowe rozpowszechniać miano w czasie spotkań z żołnierzami. Według szacunków wzięło w nich udział około 5 milionów młodzieży⁴⁸. Warto dodać, że w latach sześćdziesiątych XX w. w szeregach partii krystalizowała się grupa „partyzantów”. Byli to przeważnie członkowie Gwardii/Armii Ludowej skupiający się wokół gen. Mieczysława Moczara (od 1956 r. wiceministra spraw wewnętrznych). Grupa ta odwoływała się do etosu walki zbrojnej o wolność Polski, tradycji walk partyzantskich (przede wszystkim GL i AL), co zostało odzwierciedlone w historiografii par-

⁴² *Front Jedności Narodu w obchodach XX-lecia*, s. 6–7.

⁴³ AAN, BOKFN, sygn. 869, b.p. Na temat uroczystości państwowych na Ziemiach Zachodnich i Północnych zob. G. Strauchold, *Uroczystości państwowe na Ziemiach Zachodnich i Północnych organizowane we Wrocławiu w latach 60. XX w.*, w: *Piastowsko-komunistyczna satysfakcja? Obchody rocznic historycznych i świąt państwowych na Śląsku po II wojnie światowej*, red. J. Nowosielska-Sobel, G. Strauchold, Wrocław 2008, s. 145–150.

⁴⁴ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej we Wrocławiu, sygn. IPN WR 412/95, t. 1, s. 25; AP we Wrocławiu, Wojewódzki Komitet Frontu Jedności Narodu we Wrocławiu 1952–1983, sygn. 1/384, b.p.

⁴⁵ *Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego*, „Rocznik Lubelski” 1959, nr 2, s. 9.

⁴⁶ Szerzej zob. G. Strauchold, *Mysł Zachodnia i jej realizacja*, s. 146, 246–248, 420.

⁴⁷ AAN, PZPR KC, sygn. 237/VIII/650, b.p.

⁴⁸ Tamże, sygn. 237/VIII/681, s. 59.

tyjnej⁴⁹. Tematykę tę podjęto również w filmach fabularnych⁵⁰. Zaznaczyła się ona także w produkcji filmów krótkometrażowych, o czym będzie mowa. Nie szczędzono też środków na audiowizualną propagandę sukcesu ostatniego 20-lecia. Zaplanowano na ten czas 78 filmów dokumentalnych, obrazujących „dynamizm rozwoju społeczno-gospodarczego”⁵¹. Dzień Zwycięstwa nad faszyzmem oraz 20. rocznicę „wyzwolenia Ziemi Zachodnich i Północnych” również wpisano w szeroką akcją propagandową. Zaplanowano serię pokazów filmów krótkometrażowych ilustrujących dzieje walk z niemieckim okupantem oraz „dorobek” 20-lecia PRL⁵².

Z kolei kampanię filmowo-propagandową z okazji 1000-lecia Państwa Polskiego, i wpisanych w tok tych uroczystości rocznic, zaplanowano już w 1959 r. Generalne jej założenie miało polegać na tym, aby w możliwie przystępnej formie za pośrednictwem filmu, na podstawie materiałów źródłowych, podkreślić osiągnięcia danego regionu i jego historyczną więź z resztą ziem polskich. Miano tu na względzie szczególnie filmy dotyczące tzw. Ziemi Odzyskanych⁵³. Apogeum akcji z wykorzystaniem filmu przypadło na miesiące wiosenne i letnie 1966 r. Dominowała tematyka antyniemiecka, rozpatrywana na tle „orędzia” biskupów polskich do „ich niemieckich braci” (z 18 listopada 1965)⁵⁴. Władza partyjna z Gomułką na czele uznała je za wyraz „jawnej opozycji wobec rządu PRL, w kwestii granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej oraz stosunku do zbrodni hitlerowskich”⁵⁵. Stało się ono pretekstem do podjęcia działań zmierzających do zdeprecjonowania kościelnych

⁴⁹ T.P. Rutkowski, *Nauki historyczne w Polsce 1944–1970. Zagadnienia polityczne i organizacyjne*, Warszawa 2007, s. 412.

⁵⁰ Ł. Polniak, *Obraz komunistycznej partyzantki gwardii i armii ludowej w propagandzie filmowej PRL (1960–1989)*, „Społeczeństwo i Ekonomia” 2017, nr 1, s. 118–140.

⁵¹ *Informator o filmach obrazujących osiągnięcia 20-lecia PRL*, Warszawa 1964, b.p.

⁵² AAN, BOKFN, sygn. 876, b.p.

⁵³ AAN, Towarzystwo Rozwoju Ziemi Zachodnich. Rada Naczelna w Warszawie (dalej: TRZZ. Rada Naczelna), sygn. 656, b.p.

⁵⁴ Tematyka orędzia została dogłębnie opracowana w literaturze naukowej; zob. m.in.: E. Heller, *Dokument świętej naiwności*, „Res Publica” 1990, nr 4, s. 52–65; P. Madajczyk, „Przebaczymy i prosimy o przebaczenie...”, „Więź” 1990, nr 9, s. 112–124, oraz rozwinięcie tej publikacji w: P. Madajczyk, *Na drodze do pojednania. Wokół orędzia biskupów polskich do biskupów niemieckich z 1965 roku*, Warszawa 1994; M. Mazur, *Polityczne kampanie*, s. 37.

⁵⁵ Antyniemieckość skierowana była wobec prozachodniej, kwestionującej granicę na Odrze i Nysie Łużyckiej, Republiki Federalnej Niemiec. Układ między PRL a RFN o podstawach normalizacji wzajemnych stosunków został podpisany 7 grudnia 1970 r. Szerzej na temat układu zob. N. Jackowska, *Układ z 1970 r. o podstawach normalizacji stosunków z RFN – przypadek ponadpolitycznej zgody?*, „Annales Universitatis Paedagogicae Crasoviensis. Studia Politologica” 2011, t. 5, s. 146.

uroczystości milenijnych⁵⁶. Ekipa Gomułki dostrzegła wówczas szansę nie tylko na podważenie autorytetu Kościoła katolickiego, lecz także na zintegrowanie społeczeństwa wokół PZPR jako rzeczywistego obrońcy polskiego interesu narodowego⁵⁷. Ważnym atutem propagandowym w rękach władzy komunistycznej był w tym czasie film krótkometrażowy. Doceniano też jego rolę jako skutecznego sposobu na odciążenie społeczeństwa, zwłaszcza młodzieży, od uroczystości kościelnych. W zakresie propagandy i pracy masowo-politycznej zajmująca się jego rozpowszechnianiem Centrala Wynajmu Filmów miała w 1966 r. udostępnić potrzebny pakiet filmów oraz przygotować zestawy i wystarczającą liczbę kopii dla szkół, placówek kulturalnych i kin⁵⁸. Wiceminister w Ministerstwie Oświaty Michał Godlewski fakultatywnie zadbał o uruchomienie dodatkowych środków finansowych na skuteczną działalność pozalekcyjną, której ważnym elementem składowym miały być właśnie filmy, w tym krótkometrażowe⁵⁹.

Film krótkometrażowy w 1966 r. sprawnie wykorzystano w czasie największych imprez państwowych – akcji spotkań oficerów WP ze społeczeństwem (16 kwietnia – 9 maja) oraz Sztafet Tysiąclecia (24 kwietnia – 4 maja)⁶⁰. Akcję spotkaniowo-odczytową uzupełniały (zgodnie z kalendarzem imprez opracowanym na podstawie planów i informacji Komitetów Wojewódzkich PZPR, ZG WP oraz centralnych kierownictw organizacji młodzieżowych i społecznych) filmy o problematyce Ziem Zachodnich i Północnych oraz ich „historycznej więzi z Macierzą”⁶¹. Dodatkowo, jak wynikało ze sprawozdań przesyłanych przez kierowników Wydziału Propagandy KW PZPR do Wydziału Propagandy i Agitacji Komitetu Centralnego PZPR, tematykę tę uzupełniano o produkcje dotyczące walki z okupantem hitlerowskim, prezentujące „budownictwo socjalistyczne”, a także dotyczące poszczególnych miast i zmian dokonanych w nich w ostatnim 20-leciu. Tak było m.in. w Koszalinie, Kołobrzegu, Gdańsku i województwie gdańskim, a także Krakowie i Lublinie⁶². Bardzo niewiele wiadomo o frekwencji na tego typu pokazach⁶³. Można jednak przypuszczać, że niektóre z produkcji cieszyły się zainte-

⁵⁶ Zob. M. Mazur, *Polityczne kampanie prasowe*, s. 37.

⁵⁷ A. Dudek, *Wybrane czynniki*, s. 23.

⁵⁸ AAN, PZPR KC, Wydział Propagandy i Agitacji, sygn. 237/VIII/899, s. 21.

⁵⁹ Tamże, Zespół Ministerstwa Oświaty w Warszawie, sygn. 11, s. 231–232.

⁶⁰ Szerzej na ten temat zob. m.in. A. Młynarczyk-Tomczyk, *W kręgu*, s. 507–511.

⁶¹ AAN, Urząd ds. Wyznań, sygn. 78/70 a, s. 14–26.

⁶² Tamże, PZPR KC, sygn. 237/VIII/880, s. 14; sygn. 237/VIII/ 903, s. 15; sygn. 237/VIII 901, s. 136; sygn. 237/VIII/673, s. 3–5.

⁶³ Nie rejestruje ich również wydawany przez Redakcję Wydawnictw Filmowych w latach 1965–1989 *Mały rocznik filmowy*.

resowaniem. Jak bowiem wynika ze sprawozdania Poznańskiego Komitetu FJN za III kwartał 1966 r., w dzielnicy Nowe Miasto wyświetlono w tym czasie, choć dane mogą być zawyżone, 75 filmów oświatowych przy każdorazowo zapelnionej sali liczącej 300 osób. Ponadto zorganizowano 12 wyświetleń tego typu filmów w szkołach, z frekwencją wynoszącą około 1000 osób. Wiadomo również, że w województwie rzeszowskim zorganizowano 60 pokazów kilku wybranych filmów dotyczących II wojny światowej, okresu powojennego i współczesności. Z kolei w województwie bydgoskim wyświetlono je w 25 miejscowościach⁶⁴.

Oprócz spotkań i odczytów realizowano, jak wspomniano, sztafety. Łącznie od 16 kwietnia do 9 maja przebiegło przez Polskę 7 sztafet Tysiąclecia. Główny ciężar ich organizacji spoczywał na wojsku. Na trasie działało 38 wojskowych wozów propagandowych, które wyświetliły 540 filmów. Prezentowane produkcje realizować miały bieżące potrzeby partii w zakresie prezentacji genezy współczesnej Polski⁶⁵. Mimo okrucieństwa pokazywanych scen zalecano nie tylko osobom dorosłym, lecz także dzieciom prezentacje filmów dotyczących wojny i wyzwania ziem polskich spod niemieckiej okupacji przez „połączone siły polsko-radzieckie”, w tym symbol tej walki – zdobycie Berlina⁶⁶. Miejsce przeżyć, wydarzeń i postaci związanych z II wojną światową na długo pozostało w pamięci zbiorowej Polaków⁶⁷. Paletę filmów krótkometrażowych z zakresu historii najnowszej i bieżącej polityki władza komunistyczna mogła uznać za zadowalającą.

Pod sztandarem polityki. Polska lat 1944–1964 w filmie krótkometrażowym

Pod hasłem filmy na 20-lecie wyselekcjonowano ekranizacje z lat 1960–1966. W 1959 r. włączono obchody 20-lecia PRL w cykl uroczystości związanych z Tysiącleciem Państwa Polskiego. Jak już wspomniano, w 1962 i 1963 r. uroczystości obchodzono, poprzedzające 20-lecie PRL, 20-lecie PPR i LWP. Rok 1965 był zare-

⁶⁴ AAN, BOKFN, sygn. 388, s. 87–88; PZPR KC, sygn. 237/VIII/659, s. 100, 144.

⁶⁵ W. Białek, *Udział wojska w ogólnopolskich akcjach społeczno-politycznych w latach 1958–1975*, w: *Z historii tamtych lat. Ludowe Wojsko Polskie w akcjach społeczno-politycznych 1944–1975*, red. M. Przeczek, Warszawa 1980, s. 256; AAN, PZPR KC, sygn. 237/VIII/899, s. 164. Na temat sztafet zob. też A. Młynarczyk-Tomczyk, *W kregu*, s. 511–512.

⁶⁶ J. Koblewska-Wróblowa, *Film fabularny w szkole*, red. W. Okoń, Warszawa 1964, s. 135.

⁶⁷ T. Szarota, *Życie z historią lub „żywa historia”. II wojna światowa w świadomości Polaków po 50 latach*, „Polska 1944/45–1989. Studia i materiały” 1996, nr 2, s. 235–247.

zerwowany dla 20-lecia „Ziem Odzyskanych”, a na 1966 r. przypadło zakończenie uroczystości Tysiąclecia Państwa Polskiego. Był to czas, w którym, jak wspomina- no, odwoływanie się do Polski współczesnej w kontekście minionego Tysiąclecia było powszechne także poprzez filmy krótkometrażowe⁶⁸. W latach 1960–1966 wyprodukowano nie mniej niż 107 filmów krótkometrażowych dotyczących cza- sów współczesnych. Obejmowały okres od przejścia (z pomocą ZSRR) władzy przez PPR, do 1964 r. Szczegółowy wykaz wszystkich filmów i ich krótki opis zawiera załącznik.

Retrospektywny przegląd filmowy (trzyczęściowy) o zmianach społecznych, go- spodarczych, kulturalnych, jakie zaszły w ciągu ostatniego 20-lecia, zawierał łącznie 21 filmów. Największym przedsięwzięciem był cykl produkcji dokumentalnych „Chwila wspomnień” (ciąg 16 filmów chronologicznie przypominających minione dwudziestolecie)⁶⁹. Specjalnie na 20-lecie PRL zrealizowano też film *Polska dzisiaj*. Ponadto PRL 1964, *Polska. Zwyczajny dzień* (1964), widziana oczyma przeciętnego obywatela⁷⁰. Jednakże Polska Ludowa w jednostronnym przekazie partyjnym to także demonstracja tradycji torujących drogę jej powstaniu. Na to zapotrzebowanie również odpowiedziano w filmach krótkometrażowych. Polskiej Partii Robotniczej oraz Gwardii i Armii Ludowej poświęcono 12 filmów, np. *Obwód Piąty* (1962)⁷¹ i *Ofensywa wyzwolenia* (1960) z nagrodą Ministra Obrony Narodowej Mariana Spychalskiego (w 1960)⁷². To także kreowani na potrzeby partii bohaterowie, mowa m.in. o Karolu Świerczewskim w filmie *Generał Walter* (1963)⁷³.

Kierunki polityki gospodarczej realizowanej w okresie 20-lecia PRL przy- bliżało 20 filmów, m.in. *Dzień w Turosszowie* (1963), *Narodziny miasta – Nowej*

⁶⁸ Szerzej na ten temat zob. A. Młynarczyk-Tomczyk, *W kręgu*, s. 472–480.

⁶⁹ Seria 16 filmów, czas wyświetlania poszczególnego tytułu 30 min; AAN, PZPR KC, sygn. 237/VIII/897, s. 31; *Informator o filmach obrazujących osiągnięcia 20-lecia PRL*, b.p.; A.C., *Na szkolnym ekranie*, „Słowo Ludu” 1964, nr 206, s. 3.

⁷⁰ *Katalog filmów popularnonaukowych – Filmos*, Warszawa 1966, s. 4, 16, 310–311.

⁷¹ W wykazie pominięto filmy ukazujące martyrologię narodu polskiego w latach okupacji hi- tlerowskiej. *Tysiąclecie Państwa Polskiego w filmie*, Warszawa 1966, s. 7–8; *Katalog filmów popularnonaukowych* s. 23. Dostępne były również wcześniej opracowane filmy: *Płonący szlak* (WFWP „Czołówka”) i *Tor* (WFD); tamże s. 23–24.

⁷² Narodowe Archiwum Cyfrowe (dalej: NAC), WF „Czołówka”, wykaz filmów uczestniczą- cych w festiwalach krajowych i zagranicznych oraz nagrodzonych od 1961–1977, sygn. 6/4, s. 2–7, 10.

⁷³ *Tysiąclecie Państwa Polskiego w filmie*, s. 23–24. Początek kultu nowego bohatera wiąże się z datą jego śmierci. Generał zginął 28 marca 1947 r. w rejonie wsi Jabłonki k. Baligrodu (pow. leski). Pierwszy film o nim (dwuczęściowy) *Żołnierz zwycięstwa* powstał już w 1953 r. O filmie zob. A. Chojnowski, *Pośmiertna maska stalinizmu*. „*Żołnierz Zwycięstwa*” *Wandy Jakubowskiej jako zwierciadło epoki*, „*Dzieje Najnowsze*” 2006, nr 1.

Huty (1960) czy *Kronika 4-ech lat* (1964) o kombinacie w Płocku⁷⁴. W przekaz ten wpisywały się też filmy ukazujące awans przedwojennych miast i miasteczek, m.in. reportaż z Nowych Tych *Miasto bez dymu* (1961), dotyczący Częstochowy pt. *Dwa oblicza miasta. Częstochowa wczoraj i dziś* (1962) i Warszawy *Miara czasu* (1961)⁷⁵. Wieś w ciągu ostatniego 20-lecia prezentowały 4 filmy, w tym *Wieś, jakiej nie znamy* (1962) i *O naszej wsi* (1964)⁷⁶.

Odzyskanym po II wojnie światowej ziemiom zachodnim i walce o nie poświęcono 12 filmów, były to m.in. *Dwie kroniki Szczecina* (1965), *Spotkania raciborskie* (1965) i *Bitwa o wał pomorski* (1963)⁷⁷. Dodatkowo przygotowano filmy – „odpowiedzi rewizjonistom”. Nastroje rewizjonistyczne wzmocniła sytuacja polityczna na „odcinku problemu niemieckiego”⁷⁸. Mowa o takich produkcjach jak *Odpowiedź* (1961), *Od Wersalu do Westerplatte* (1965), *Na piastowskim szlaku* (1963)⁷⁹. Szeroki rozgłos i liczne nagrody zdobyły filmy prezentujące militarizm niemiecki od I wojny światowej do lat pięćdziesiątych XX w. – *Dokąd idziecie?* (1961), oraz o wyznaczeniu granicy z Niemcami – *Odra* (1963)⁸⁰. Wiadomo również, że filmy te były masowo rozpowszechniane w 1966 r., po wspomnianym już *Orędziu biskupów polskich do biskupów niemieckich*⁸¹. Z kolei morza i jego roli

⁷⁴ AAN, PZPR KC, sygn. 237/VIII/897, s. 31; *Informator o filmach obrazujących osiągnięcia 20-lecia PRL*, b.p.

⁷⁵ Tamże, PZPR, sygn., 237/VIII/897, s. 31; *Informator o filmach obrazujących osiągnięcia 20-lecia PRL*, b.p.; *Katalog filmów popularnonaukowych*, s. 14–15, 340, 342.

⁷⁶ *Katalog filmów popularnonaukowych*, s. 14, 336, 353.

⁷⁷ AAN, TRZZ. Rada Naczelna, sygn. 686, b.p.

⁷⁸ AAN, BOKFN, sygn. 871, b.p. Chodzi o wypowiedź kanclerza Konrada Adenauera z 10 lipca 1960 r. na zjeździe tzw. ziomkostw Prus Wschodnich, w której wyraził nadzieję, że przywrócone zostaną Niemcom Prusy Wschodnie. W odpowiedzi rząd polski skierował do 13 państw NATO noty, w których zapytywał, czy rządy te popierają roszczenia terytorialne RFN. Z kolei na sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ we wrześniu 1960 r. przewodniczący delegacji polskiej Władysław Gomułka akcentował, że rewizjonizm RFN stanowi zagrożenie pokoju światowego. Zob. B. Wiewóra, *Zachodnia granica Polski na tle sytuacji międzynarodowej w latach 1945–1961*, w: *IX Powszechny Zjazd Historyków Polskich w Warszawie 13–15 września 1963. Referaty i dyskusja. Polska Ludowa*, Warszawa 1964, s. 131–132.

⁷⁹ AAN, TRZZ. Rada Naczelna, sygn. 686, b.p.; *Katalog filmów popularnonaukowych*, s. 43; Internetowa Baza Filmu Polskiego. *Odpowiedź*, <https://filmpolski.pl/fp/index.php?film=4224826> (dostęp: 17.08.2022).

⁸⁰ Pierwszy z filmów otrzymał II nagrodę w kategorii filmów dokumentalnych na II Ogólnopolskim Festiwalu Filmów Krótkometrażowych (1962), a także nagrodę III stopnia Ministra Kultury i Sztuki za twórczość artystyczną w latach 1960–1962. Drugi z filmów otrzymał podobną nagrodę na Ogólnopolskim Festiwalu Filmów Krótkometrażowych; NAC, WF „Czołówka”, wykaz filmów, sygn. 6/4, s. 2–7, 10.

⁸¹ AAN, PZPR KC, sygn. 237/VIII/905, s. 4.

w gospodarce PRL dotyczyło 10 filmów, a najwięcej miejsca poświęcono w nich stoczniom w Gdańsku, Gdyni i Szczecinie: *Stocznia* (1959), *Stocznia w Gdyni* (1965) i w Szczecinie – *Tam, gdzie kończy się Odra* (1960)⁸².

Specjalne filmy poświęcono także wojsku, ukazując je w walce, np. w filmie *Nigdy więcej* (1963), i w „służbie” Polsce Ludowej, np. *W każdej potrzebie* (1963) lub *Aby kwitło życie* (1961)⁸³. Ostatnia z wymienionych produkcji została uhonorowana nagrodą Ministra Obrony⁸⁴. Nie ulega wątpliwości, że pakiet filmów krótkometrażowych mających wspierać tematyką komunistów został starannie wyselekcjonowany. Nie szczędzono środków na tego typu przedsięwzięcia, o czym świadczyła produkcja ponad 100 filmów krótkometrażowych.

W służbie współczesności. Polska lat 1944–1964 – przekaz krótkometrażówek

Na pytanie, jak zmieniała się Polska w ciągu 20-lecia PRL, przynosiły odpowiedź filmy z serii „Chwila wspomnień” 1946–1964⁸⁵. Otwierał je rok 1944. Nie bez powodu pierwszym obrazem, jakie zobaczył widz, było wojsko polskie i radzieckie wkraczające 21 lipca do Chełma. To z tą formacją wiązać miał „wyzwolenie ojczyzny”. Następne obrazy przybliżały tworzącą się nową władzę: pierwsze posiedzenie Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, z przekazem sugerującym, że manifest powstał w Chełmie lubelskim⁸⁶. O tym, że PPR była sterowana z Moskwy i całkowicie podporządkowana jej interesom, a obóz lewicy działał w aurze niechęci społeczeństwa polskiego do komunizmu i Rosji, nie wspomniano. Przekonywano natomiast widza, że równoległe z działalnością polityczną PPR podjęła „aktywność wojskową, wymierzoną przeciwko okupantowi hitlerowskiemu”, przy czym walkę zbrojną „stawiać miała na pierwszym miejscu”. Dla udowodnienia tej tezy pokazano wyzwalenie spod okupacji niemieckiej poszczegól-

⁸² *Katalog filmów popularnonaukowych*, s. 359; AAN, TRZZ, Rada Naczelna, b.p.

⁸³ *Filmy na 20-lecie Wojska Polskiego*, „Film” 1963, nr 36, s. 2; *Katalog filmów popularnonaukowych*, s. 368, 372.

⁸⁴ NAC, WF „Czołówka”, wykaz filmów uczestniczących w festiwalach krajowych i zagranicznych oraz nagrodzonych od 1961–1977, sygn. 6/4, s. 2–7, 10.

⁸⁵ *Katalog filmów popularnonaukowych*, s. 307–310.

⁸⁶ Faktycznie uzgodniony w szczegółach ze Stalinem, wydrukowany został w moskiewskiej drukarni, opatrzony datą 22 lipca, przerzucony samolotem na tereny wyzwolone i ogłoszony w zdobytym przez Armię Czerwoną 22 lipca rano Chełmie lubelskim; W. Materski, *Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego – narzucona władza*, w: *W drodze do władzy*, s. 522–523.

nych obszarów Polski: Lublina, Warszawy, Łodzi, Krakowa, Gliwic, Kołobrzegu, i zdobycie Berlina⁸⁷. Rocznicową „Chwilę Wspomnień” uzupełniano innymi ekranizacjami ukazującymi w sposób jednostronny rolę PPR jako głównej siły w organizowaniu walki zbrojnej w okresie okupacji, np. w filmie *Obwód Piąty*. Z nią wiązano „wyzwolenie Polski”, np. w obrazie *Ofensywa wyzwolenia* o rozpoczętym 12 stycznia 1945 r. natarciu armii radzieckiej, który gloryfikował ZSRR i oferowane „oswobodzenie”, przekonując widza, że umożliwiło ono powrót do normalnego życia. Tym właśnie akcentem zakończono film, ukazując powroty ludności, pracę nad odgruzowywaniem kraju i zagospodarowaniem ziem zachodnich⁸⁸.

Kolejne filmy z przywołanej serii obrazowały sytuację w powojennej Polsce. Ogromnisze zniszczenia: zrujnowana Warszawa, pierwsze wysiłki mieszkańców w jej odbudowie (1945–1946), wędrowni osadnicy na Ziemi Odzyskanej, wysiedlanie Niemców (1947), to przekaz, który miał uderzać widza. Na takim tle miał on zobaczyć formowanie się „lepszej” władzy, czego symbolem miało być referendum. Z władzą zjednoczyć się miał lud, pokazano więc wysiłki mieszkańców biorących udział w odbudowie (1945–1946, 1947). Głucho w filmie o tym, że radość „wyzwolenia” nie była pozbawiona lęku o to, co dalej. Niewątpliwie jednak, co też sprawnie wykorzystał autor filmu, mimo niepokoju większość społeczeństwa pragnęła zacząć normalne życie⁸⁹.

Dalsze odcinki „Chwili wspomnień” prezentowały koncepcję tzw. socjalistycznej industrializacji Polski. W przekazie partyjnym miała ona „pozwolić na złagodzenie i przewycięzenie w relatywnie szybkim czasie sprzeczności pomiędzy postępowymi przeobrażeniami ustrojowymi a niskim poziomem rozwoju gospodarczego”⁹⁰. O „gospodarce niedoboru” charakteryzującej całe 20-lecie PRL (i okres późniejszy) nie wspomniano⁹¹. Starano się pokazać widzowi

⁸⁷ NAC, WF „Czołówka”, wykaz filmów uczestniczących w festiwalach, s. 42.

⁸⁸ *Katalog filmów popularnonaukowych*, s. 23, 45; TRZZ, Sekretariat Prezydium Rady Narodowej, Komisja Propagandy, *Katalog filmów krótkometrażowych związanych tematycznie z ziemiami zachodnimi i północnymi*, Warszawa 1961, s. 35.

⁸⁹ J. Chrobaczyński, *Konteksty przełomu 1944–1945. Społeczeństwo wobec wojennych rozstrzygnięć. Postawy – zachowania – nastroje*, Kraków 2015, s. 525–526.

⁹⁰ T. Ślęzak, *Koncepcja wstępnej fazy socjalistycznej industrializacji Polski*, w: *W stulecie polskiego ruchu robotniczego: studia i rozprawy*, red. J. Gołębiowski, Kraków 1982, s. 251. W rzeczywistości w niewielkim stopniu odpowiadała ona potrzebom i aspiracjom społecznym. O ich kierunku decydowały dogmaty ustrojowe i cele polityczne bloku wschodniego, wyznaczone przez kierownictwo radzieckie. W konsekwencji przyczyniły się do pogłębienia nierównowagi gospodarczej i dystansu w stosunku do Europy Zachodniej; J. Kaliński, *Gospodarka Polski w latach 1944–1989. Przemiany strukturalne*, Warszawa 1995, s. 6.

⁹¹ Postępująca polityczna i ekonomiczna alienacja pracy, a także niedobór towarów konsumpcyjnych i środków produkcji stanowiły jeden z najpoważniejszych problemów gospodar-

stały, niczym nieskrępowany rozwój społeczno-gospodarczy Polski, od uruchomienia pierwszej kopalni i huty i rozpoczęcia pierwszego planu 6-letniego (1949, 1950), poprzez epizod rozruchu pierwszego reaktora atomowego w Świerku i rozbudowy Nowej Huty (1958, 1960) do budowy kanału Wieprz–Krzna (1964)⁹². Widz, uczestnik życia społecznego lat sześćdziesiątych XX w., miał być przekonany, że okres ubiegłego 20-lecia to czas zmiany charakteru ekonomiki Polski, „szybkiego postępu urbanizacji, znacznego wzrostu technicznego, przejawiającego się skutecznym współzawodnictwem polskich wyrobów na rynku światowym pod względem nowoczesności i jakości”. Symbolizować je miało „zadziwiające i niezwykle tempo odbudowy kraju i realizacja podstawowych reform społecznych”⁹³.

Symbolem rozwoju w „Chwili wspomnień” miała być Warszawa, a przede wszystkim liczba mieszkańców stolicy, która w 1950 r. wynosiła 600 000⁹⁴ (1950). Dalsze odcinki serii prezentowały m.in. oddanie do użytku odbudowanej Starówki, końcową fazę budowy Pałacu Kultury i Nauki oraz jego otwarcie, oddanie do użytku Stadionu Dziesięciolecia (1953, 1955). O tym, że pominięto wielokrotnie zapowiadaną odbudowę Zamku Królewskiego w Warszawie, nie wspomniano. Przeciwnikiem jego renowacji, co nie było tajemnicą, był sam Władysław Gomułka⁹⁵. Kreowanie Warszawy na symbol postępu, rozwoju i urbanizacji, jaki

czych państw Bloku Wschodniego i w znaczącym stopniu przyczyniły się do utraty legitymizacji przez rządzące partie biurokratyczne. Szerzej zob. P. Szelegieniec, *Gospodarka niedoborów i alienacja pracy w reżimie biurokratycznym. Przypadek ZSRR i PRL* „Praktyka Teoretyczna” 2015, nr 2, s. 186.

⁹² *Katalog filmów popularnonaukowych*, s. 307–310.

⁹³ W połowie lat sześćdziesiątych nastąpił okres przesilenia w urbanizacji Polski: już ponad połowa jej obywateli mieszkała w miastach. Zacieranie odrębności i wtapianie się w świat nowoczesny było jednym z żywiołowych dążeń społecznych tego okresu; B. Brzostek, „*Jakoś się wreszcie ułożyło...*” *Esej o Polsce lat „małej stabilizacji”*, „Polska 1944/45–1989. Studia i materiały” 2011, nr 10, s. 274–276.

⁹⁴ Wciąż, jak zauważał Jerzy Eisler, było to dużo mniej osób, niż mieszkało tu przed wybuchem II wojny światowej (ponad 1,3 mln. osób). Przedwojenny poziom liczby mieszkańców Warszawa przekroczyła dopiero w 1970 r.; J. Eisler, *Życie codzienne w Warszawie w okresie planu sześćdziesięcioletniego*, „Polska 1944/45–1989. Studia i materiały” 2001, nr 5, s. 32.

⁹⁵ B. Brzostek, *Życie w trzech planach. Obraz rzeczywistości Warszawy i Bukaresztu (1950–1970)*, „Polska 1944/45–1989. Studia i materiały” 2009, nr 9, s. 198. Odbudowę rozpoczęto dopiero w 1971 r. Nie bez znaczenia dla podjęcia tej decyzji były krwawe wydarzenia Grudnia 1970 na Wybrzeżu, które wymusiły na rządzących spełnienie niektórych społecznych oczekiwań także w sferze kultury. Zamek królewski po 1939 r. – zniszczenie i odbudowa, <https://www.zamek-krolewski.pl/strona/historia-historia-zamku/610-zamek-krolewski-po-1939-roku-zniszczenie-i-odbudowa> (dostęp: 28.08.2022).

przynieść miał plan 6-letni, choć mocno propagowane w „Chwili”, kolidowało ze stanem faktycznym życia codziennego w stolicy⁹⁶.

W sposób priorytetowy potraktowana została w „Chwili Wspomnień” również sprawa ziem, które po II wojnie wróciły do Polski⁹⁷. Zainteresowanie nimi tłumaczono, jak wspomniano, „kampanią rewizjonistyczną rozwijaną w RFN”. W przypominanych odcinkach serii szeroko potraktowano kwestię zagospodarowania Ziem Zachodnich i odbudowę miast na nowych terenach – Gdańska i Opola (1949, 1950). Przedstawiano je jako dobrze rozwinięte pod względem gospodarczym i przemysłowym, w pełni scalone z resztą Polski. Nie wspomniano natomiast, by nie burzyć wyidealizowanego obrazu ziem, które po II wojnie światowej wróciły do Polski, o komplikacjach związanych z ich włączeniem i odbudową, które wynikały ze znacznej dewastacji tych terenów po wojnie, z ruchów migracyjnych, powojennego chaosu oraz ograniczeń finansowych i materialnych państwa⁹⁸.

Obraz Ziem Zachodnich i Północnych uzupełniały też inne filmy krótkometrażowe. Oprócz przekazu o ich rozwoju pod względem gospodarczym i społecznym starano się dowieść ich „słowiańskiej przeszłości”. Tak było np. w *Dwóch kronikach Szczecina*, w których ukazano życie miasta w latach 1945–1965, sprawy związane z odbudową i rozbudową oraz jego przeszłość widzianą przez pryzmat najnowszych badań archeologicznych, które potwierdzać miały jego „słowiański rodowód”⁹⁹. „Starosłowiańskie” pochodzenie przypisano też Odrze. Już od drugiej połowy lat czterdziestych dało się zauważyć fascynację rzeką. Odra – Matka stanowiła też temat licznych dyskusji naukowych, konferencji i publikacji. Przedstawiano ją jako skuteczną rubież obronną pierwszych Piastów i wyznacznik pol-

⁹⁶ Katastrofalna sytuacja mieszkaniowa, brutalizacja życia codziennego i panoszenie się pospolitego chamstwa, problemy z komunikacją miejską to codzienność w Warszawie lat pięćdziesiątych XX w.; J. Eisler, *Życie codzienne w Warszawie*, s. 33–36. W 1955 r. w Warszawie, jak wynikało z jednego z publicznych spotkań z mieszkańcami miasta, nie było widać „obiecanych wspaniałości”; B. Brzostek, *Życie w trzech planach*, s. 214. Bolesne dla warszawiaków były też lata sześćdziesiąte i siedemdziesiąte, m.in. w kwestii mieszkaniowej; tamże, s. 220. Szerzej na ten temat zob. D. Jarosz, *Polskie drogi do mieszkania w okresie gomułkowskim (1956–1970)*, „Polska 1944/45–1989. Studia i materiały” 2009, nr 9, s. 223–282; M. Jarmuż, *Warunki mieszkaniowe w Polsce lat siedemdziesiątych XX wieku w świetle dokumentów osobistych*, tamże, 2011, nr 10, s. 315–329.

⁹⁷ Tematyka ta znalazła również odzwierciedlenie w filmach fabularnych; I. Copik, *Przemieszczona tożsamość. Kino PRL wobec problemu Ziem Zachodnich*, „Kwartalnik Filmowy” 2021, nr 116, s. 59.

⁹⁸ Szerzej zob. R. Skobelski, *Specyfika polityki gospodarczej państwa na „Ziemiach Odzyskanych” w latach 1945–1970*, w: *Ziemie Odzyskane po II wojnie światowej*, red. C. Osękowski i G. Strauchold, Zielona Góra 2015, s. 45–57.

⁹⁹ AAN, TRZZ. Rada Naczelna, sygn. 686, b.p.

skiej granicy zachodniej¹⁰⁰. Ważny był też przekaz, który miał uczulać widzów na rewizjonizm niemiecki. Celną replikę na „bezpodstawne żądania rewizjonistów, którzy stanęli w pierwszych szeregach odwetowców; nawołujących do nowego »Drang nach Osten«”, stanowił film pt. *Odpowiedź*. Relacjom prasy niemieckiej o „[...] kompletnym zastoju gospodarczym i wyludnieniu ziem zachodnich” przeciwstawiono ukazane w nim zdjęcia z miast, mające potwierdzać ich rozwój. Widz nie miał mieć wątpliwości, że państwo polskie „prowadzące konsekwentną politykę sojuszu i przyjaźni ze Związkiem Radzieckim, stanowiło na arenie międzynarodowej silny i bezpieczny organizm państwowy”. W celu zastraszenia militarystem niemieckim sięgano też do historii, np. w filmie *Od Wersalu do Westerplatte*, który przenosił widza do międzywojennego „wolnego miasta”. Obraz przybliżał działalność niemieckich nacjonalistów i mówił o bohaterskim oporze ludności polskiej w Gdańsku¹⁰¹.

Wracając do przekazu okolicznościowej „Chwili Wspomnień”, ważne jej epizody to też prezentacja rozwoju kultury, nauki, techniki, oświaty i szkolnictwa w Polsce Ludowej. Politykę kulturalną i oświatową PRL rozpatrywano w kategoriach „rewolucji kulturalnej” jako część składową „rewolucji socjalistycznej” i „budownictwa socjalistycznego”¹⁰². W ujęciu chronologicznym zaprezentowano więc m.in. pierwsze zajęcia na warszawskich wyższych uczelniach (1945–1946) czy V Festiwal Młodzieży i Studentów w Warszawie (1955). Z rozwojem szkolnictwa miały się kojarzyć widzowi szkoły tysiąclecia¹⁰³. Okres lat sześćdziesiątych widz miał utożsamiać z powodzeniem państwa w zakresie budownictwa szkolnego¹⁰⁴.

¹⁰⁰ Tamże; G. Strauchold, *Nauka – publicystyka – geopolityka. Wokół polskiej dyskusji nad Odrą lat 40. XX w.*, w: *Ziemie Odzyskane po II wojnie światowej*, s. 22.

¹⁰¹ *Katalog filmów popularnonaukowych*, s. 310–311; Internetowa Baza Filmu Polskiego. *Odpowiedź*, <https://filmpolski.pl/fp/index.php?film=4224826> (dostęp: 15.09.2022).

¹⁰² Na połowę lat sześćdziesiątych XX w. przypadł także największy w XX w. odsetek osób uczących się w społeczeństwie polskim; B. Brzostek, *„Jakoś się wreszcie ułożyło...”*, s. 274. W literaturze podkreśla się, że rozwój kultury, nauki, oświaty i techniki to niewątpliwe zasługi PRL. Przejawiało się to w dostępie do powszechnej i bezpłatnej edukacji. W 1989 r. ponad 2 miliony ludzi legitymowało się wykształceniem wyższym. Dopiero w Polsce Ludowej stworzony został system powszechnej opieki zdrowotnej; T. Ciborowski, G. Konat, *Między II i III RP. Gospodarka Polski Ludowej*, w: *„PRL bez uprzedzeń”*, J. Majmurek, P. Szumlewicz, Warszawa 2010, s. 35–37.

¹⁰³ *Katalog filmów popularnonaukowych*, s. 307–310. Pierwszą szkołę oddano do użytku już w 1959 r. w Czeladzi na Śląsku. 14 stycznia 1966 r. informowano o wystawieniu 1,2 tys. szkół-pomników i zapewniano, że ta pożyteczna akcja będzie kontynuowana; zob. B. Wagner, *Strategia wychowawcza w PRL*, Warszawa 2009, s. 82–85.

¹⁰⁴ Lata 1960–1965 uchodzą w literaturze naukowej za okres prosperity w budownictwie szkolnym. Co czwarta szkoła, co należy podkreślić, została zbudowana ze środków społecz-

Rocznicową „Chwilę Wspomnień” uzupełniano wieloma innymi ekranizacjami ukazującymi wybrane zagadnienia z okresu sankcjonowania się władzy komunistycznej i jej dalszych rządów. Starano się przy tym wykreować nowych „bohaterów narodowych”. Zwracano bowiem uwagę na to, by wychować, zwłaszcza młodzież, na wzorach działaczy ruchu robotniczego¹⁰⁵. Bohater – rewolucjonista był również wzorem osobowym dominującym w marksistowskiej publicystyce historycznej¹⁰⁶. Do takich „bohaterów” zaliczono m.in. działacza komunistycznego gen. Karola Świerczewskiego (1897–1947). Jemu, jak już wspomniano, poświęcono film *Generał Walter*, w którym jednostronnie gloryfikowano tę postać na podstawie spreparowanych zdjęć archiwalnych, materiałów ikonograficznych, fragmentów dokumentów i listów. Wątek służby „Waltera” w Armii Czerwonej był celowo pomijany i zastępowany eufemistycznymi zwrotami typu „kariera wojskowa”¹⁰⁷.

Problematykę gospodarczą i społeczną ukazywano, zgodnie z zapotrzebowaniem partyjnym, w kategoriach wzrostu (większość podejmowanych prac brała za punkt wyjścia lata międzywojenne, wojenne i powojenne i sięgała do lat sześćdziesiątych XX w.)¹⁰⁸. Negatywnym tłem dla Polski Ludowej miała być II Rzeczpospolita. Częstym trickiem propagandowym było odwoływanie się do „obrazu nędzy”, z którą jednostronnie utożsamiano Polskę po I wojnie światowej, oraz skutków zniszczeń wojennych i okupacji z lat 1939–1945 w celu zobrazowania na tym tle „osiągnięć Polski Ludowej”. W tej perspektywie awans, który przypisywano PZPR, miał być dla odbiorcy niezaprzeczalny. Dla przykładu w filmie *Narodziły miasta*, zrealizowanym z okazji 10-lecia Nowej Huty¹⁰⁹, by pokazać niezabu-

nych pochodzących z Społecznego Funduszu Budowy Szkół. Szerzej zob. J. Gołota, *Pięciolatka prosperity w budownictwie szkolnym (1961–1965)*, w: *Gospodarka PRL. Wybrane zagadnienia*, red. W. Gieszczyński, Olsztyn 2018, s. 277–302.

¹⁰⁵ B. Jakubowska, *Przeobrażenia w szkolnej edukacji*, s. 198.

¹⁰⁶ R. Stobiecki, *Koncepcje przebudowy nauki historycznej w polskiej publicystyce marksistowskiej lat 1945–1948*, „Acta Universitatis Lodzianis Politologia” 1991, z. 21, s. 135–136; zob. też: B. Jakubowska, *Wydział Historii Partii KC PZPR – krytyka, samokrytyka i autokrytyka*, w: *Historia, społeczeństwo, wychowanie*, red. J. Maternicki M. Hoszowska, P. Sierzęga, Rzeszów 2003, s. 212.

¹⁰⁷ *Katalog filmów popularnonaukowych*, s. 23; T. Leszkowicz, *Spadkobiercy Mieszka*, s. 108.

¹⁰⁸ J. Borkowski, *Badania nad dziejami PRL*, „Polska Ludowa” 1963, t. 2, s. 181.

¹⁰⁹ Prestiżowa inwestycja była jednym z najważniejszych elementów planu 6-letniego. Początkowo rozważano kilka różnych lokalizacji, ostatecznie zwyciężyła koncepcja budowy huty w pobliżu historycznej wsi Mogiła, około 10 kilometrów na wschód od Krakowa. Pierwsza faza budowy trwała do 1955 r.; *Nowa Huta. Architektoniczny portret miasta drugiej połowy XX wieku*, red. J. Kłás, Kraków 2018, s. 14, <https://okn.edu.pl/wp-content/uploads/2020/04/Nowa-Huta-Archiektoniczny-Portret-Miasta.pdf> (dostęp: 12.07.2022).

dowany i zaniedbany gospodarczo obszar, wykorzystano zdjęcia ze starych kronik filmowych, ukazujące pierwsze prace prowadzone w prymitywnych warunkach, kiedy „jedynym sprzymierzeńcem budowniczych był ich zapał” w drodze do nowoczesnego miasta – „Nowej Huty współcześnie”¹¹⁰.

Symbolem rozwoju przemysłu w pierwszym 20-leciu PRL stać się miały dla widza także Turoszów i Płock. Pierwszemu poświęcono 3 filmy. Prezentowano w nich codzienną pracę kombinatu „górnictwo-energetycznego” (*Dzień w Turoszowie*), uzyskiwaną w nim moc (*Dla tysięcy megawatów*) i kolejne inwestycje, jak budowę odkrywkowej kopalni węgla brunatnego (*Ziemia i węgiel*)¹¹¹. Również Płock pokazano w kilku filmach, prezentując pierwsze prace nad budową rafinerii i rurociągu naftowego (*Płock 1960*), kolejne etapy jego rozbudowy (*Płocka jesień*, 1961, i *Kronika wielkiej budowy*, 1961) aż do uhonorowania odznaczeniami państwowymi „budowniczych Płocka” (*Kronika 4-ech lat*)¹¹². Implantacja dużego zakładu przemysłowego zmieniała charakter okolicy. Tak było w przypadku Turoszowa czy Płocka, co sprawnie wykorzystano dla propagandy sukcesu partii.

Rolą krótkometrażówek było również propagowanie idei kolektywizacji rolnictwa. Była ona niewątpliwie największym przedsięwzięciem stalinowskich władz na polskiej wsi, mającym na celu rozbicie tradycyjnej struktury społecznej ludności wiejskiej, dlatego wywoływała opór i niezadowolenie chłopów¹¹³. Choć odstępianie przez władze od forsowania kolektywizacji rolnictwa było dla mieszkańców wsi najważniejszym następstwem polskiego Października, to nadal nie rezygnowano z jej propagowania. Jej symbolem na wsiach stały się wielkoobszarowe przedsiębiorstwa państwowe, zwane PGR-ami. Mimo preferencji inwestycyjnych i zaopatrzeniowych ich wyniki produkcyjne były niedostateczne i przynosiły straty finansowe. Jednak ze względów politycznych państwo w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych nadal wspierało je rzeczowo i finansowo.

¹¹⁰ *Katalog filmów oświatowych, cz. 2: Filmy popularnonaukowe*, Warszawa 1962, s. 20.

¹¹¹ *Tysiąclecie Państwa Polskiego w filmie*, s. 15; *Katalog filmów popularnonaukowych*, s. 335, 349.

¹¹² *Katalog filmów oświatowych, cz. 2*, s. 62; *Katalog filmów popularnonaukowych*, s. 335–338, 342.

¹¹³ Zdecydowana większość chłopów przeciwstawiała się żądaniom władz do momentu zastosowania wobec nich takiej formy represji, która skłaniała ich do zaprzestania sprzeciwu; M. Markiewicz, *Kolektywizacja rolnictwa w województwie białostockim w latach 1948–1956*, „Dzieje Najnowsze” 2011, nr 1, s. 134. W literaturze naukowej dostrzega się też korzyści wynikłe z organizowania spółdzielni produkcyjnych – mechanizację prac w rolnictwie i elektryfikację wsi, ułatwiony dostęp do oświaty i kultury i opieki medycznej; G. Miernik, *Opór chłopów wobec kolektywizacji w województwie kieleckim 1948–1956*, Kielce 1999, s. 400.

wo¹¹⁴. W ekranizacjach krótkometrażowych dominował jednostronny przekaz. Państwowe gospodarstwa rolne przedstawiane były więc jako symbol gospodarki nowoczesnej i wydajnej. Dano, np. w filmie *Wieś, jakiej nie znamy*, wgląd do stanu mechanizacji rolnictwa na przykładzie kilku PGR-ów. W ekranizacji *O naszej wsi* przekonywano o wyższości gospodarki spółdzielczej nad indywidualną¹¹⁵.

Ideologiczny przekaz emanował również z filmów poświęconych miastom. Dla przykładu film *Dwa oblicza miasta. Częstochowa – wczoraj i dziś* miał podwójny propagandowy wydźwięk – gospodarczy (agitacja sukcesu) i antykościelny. Ukazano w nim miasto „o dwóch obliczach”. Pierwsze – miasto pątnicznych pielgrzymek z całej Polski, drugie – przejaw potęgi gospodarczej, jaką miała być Huta Częstochowa. Twórcy filmu skupili uwagę na „drugim obliczu” Częstochowy, która „stała przekształca dotychczasowe pojęcie o tym mieście”, a mianowicie „hucie-gigant” im. Bolesława Bieruta. To ona, jak podkreślano w filmie, była „żywo tętniącym sercem nowej Częstochowy, nadaje ton miastu, zmienia jego oblicze, likwiduje piętno ciemnogrodu”¹¹⁶. Przemysł, nowe miejsca pracy, nowe osiedla miały przyćmić religijność, z której Częstochowa była znana od wieków.

Intensywnie wykorzystywano historię, by promować znaczenie wojska w dziejach narodu polskiego. W to zapotrzebowanie dobrze wpisał się, składający się z siedmiu części, cykl filmowy będący próbą zrekonstruowania najważniejszych wydarzeń z tysiącletniej historii wojskowości polskiej¹¹⁷. Specjalne produkcje poświęcono ludowemu wojsku. Starano się je przedstawić w samych superlatywach, choć niewątpliwie przez cały okres istnienia LWP było w istocie częścią komunistycznego aparatu represji, która nie mieściła się w jakiegokolwiek z dotychczasowych tradycji polskiego oręża¹¹⁸. Przestrożą miały być filmy odzwierciedlające trud jego walki o tzw. Ziemie Odzyskane, np. *Bitwa o wał pomorski* i *Na piastowskim szlaku*. Pierwszy, lansujący armię radziecką i zależne od niej wojsko polskie, akcentował trud w „przełamaniu” wału. Drugi pokazywał udział żołnierzy polskich i radzieckich w walkach o Kołobrzeg, stoczonych w marcu 1945 r. Archi-

¹¹⁴ W 1956 r., pod naciskiem chłopów, komuniści zdecydowali się na taktyczne ustępstwa w polityce rolnej. Dopuszczono możliwość rozwiązania spółdzielni produkcyjnych, które nie miały warunków dalszego rozwoju i kompromitowały ich ideę; S. Stęпка, *Chłopi wobec groźby kolektywizacji rolnictwa w latach 1956–1970*, w: *Wieś w Polsce Ludowej*, red. G. Miernik, Kielce 2005, s. 113.

¹¹⁵ *Katalog filmów popularnonaukowych*, s. 353; *Tysiąclecie Państwa Polskiego w filmie*, s. 14.

¹¹⁶ *Katalog filmów popularnonaukowych*, s. 335–336.

¹¹⁷ NAC, Wytwórnia Filmowa „Czołówka”, *Katalog Wojskowych Filmów Dokumentalnych Wytwórni Filmowej „Czołówka”*, spis 6, sygn. 8, s. 62.

¹¹⁸ S. Cenckiewicz, *Geneza Ludowego Wojska*, s. 84.

walne zdjęcia urzeczywistniać miały widzowi „wspólne zwycięstwa” w drodze do „wyzwolenia”¹¹⁹. W krótkometrażówkach upowszechniano też informacje o wojsku „ludowym”, propagując wśród widzów „poczucie pełnej jedności sił zbrojnych i społeczeństwa”. Na przykład *Na straży granic* to film o Wojskach Ochrony Pogranicza. Choć realia służby w WOP znacznie odbiegały od jego obrazu kreowanego w filmie¹²⁰, do służby tej zalecano widzom odnosić się z pietyzmem. Kolejny film, *Aby kwitło życie*, to z kolei dokument o „sile i sprawności LWP”. Obraz nie ograniczał się do pokazania współczesnego wojska. Twórcy sięgnęli głębiej, „ku przestrodze”, przybliżając wybrane epizody najnowszej historii, od okresu poprzedzającego tragiczny wrzesień 1939 r., poprzez lata terroru hitlerowskiego, po „wyzwolenie, lata odbudowy i budowy nowego państwa”¹²¹. Treści filmów były dobierane też w taki sposób, aby ukazać rolę LWP w „budowie nowej państwowości”, w tym „przejęciu” Ziem Zachodnich. Sprawność i siła wojska ludowego miała być gwarantem nienaruszalności granic ustanowionych po II wojnie światowej. O licznych interwencjach LWP wymierzonych przeciwko własnemu narodowi (m.in. pacyfikacji podziemia niepodległościowego, walki z emigracją, udziale w stalinowskich represjach), a więc niechlubnej tradycji LWP, nie wspomniano.

Zakończenie

Uroczystości 20-lecia PRL oraz zbieżne z nimi obchody 20-lecia PPR, LWP i Ziem Zachodnich i Północnych stały się dobrym pretekstem do zwiększenia filмотeki w zakresie krótkometrażowych filmów promujących treści współczesne, w duchu zbliżonym do celów partii rządzącej. Niewątpliwie film był ważnym narzędziem propagandy sukcesu w rękach komunistów. Obraz, dźwięk, ale też autentyczność przekazywanych treści odgrywały znaczącą rolę. Sowicie korzystała z tego władza komunistyczna, dlatego dała przyzwolenie na produkcję, w ciągu 6 lat, ponad 100 filmów dotyczących współczesności. Oczywiście treści były odpowiednio dobrane i wyselekcjonowane, inspirowane potrzebami polityki. Jaką współczesność prezentowały? Oprócz spraw politycznych, w których stara-

¹¹⁹ AAN, TRZZ. Rada Naczelna, sygn. 686, b.p.; *Katalog filmów popularnonaukowych*, s. 43.

¹²⁰ Szczególnie piętno na życiu milionów obywateli odcisnął funkcjonujący w strukturach WOP Zwiad Wojsk Ochrony Pogranicza (bezpieka WOP); szerzej zob. L. Kowalski, *Bezpieka Pogranicza. Historia Zwiadu WOP 1945–1990*, Warszawa 2020, s. 7–8.

¹²¹ *Tysiąclecie Państwa Polskiego w filmie*, s. 6; *Katalog filmów popularnonaukowych*, s. 368.

no się wykreować tendencyjny obraz sankcjonowania się komunistycznej władzy w Polsce, poruszały problematykę gospodarczą, społeczną i kulturalną. Ukazywano ją, „zgodnie z zapotrzebowaniem politycznym”, w kategoriach wzrostu, przez co prezentowane na 20-lecie PRL i uroczystości z nią kompatybilne filmy krótkometrażowe nie były wolne od tendencyjności i uproszczeń. Głucho w nich bowiem o „gospodarce niedoboru” charakteryzującej całe 20-lecie PRL (i okres późniejszy), a także o tym, że przemiany społeczno-gospodarcze tego czasu, o których kierunku decydowały cele polityczne, w rzeczywistości w niewielkim stopniu odpowiadały potrzebom i aspiracjom społecznym. Skrętnie wyciszano też działalność wojska ludowego wymierzoną przeciwko własnemu narodowi. Głucho w nich o tym, że rolę „obrońców Polski Ludowej” żołnierze z LWP wypełniali, uczestnicząc też w walkach z podziemiem niepodległościowym w latach czterdziestych czy biorąc udział w stalinowskich represjach. Niewątpliwie unocznienie propagandowego obrazu Polski Ludowej można było zaprezentować w filmach i z tego skorzystano. Zdawano sobie bowiem sprawę z tego, że żywy obraz stanowi niezastąpiony element oddziaływania społecznego.

ZAŁĄCZNIK. WYKAZ FILMÓW KRÓTKOMETRAŻOWYCH Z LAT 1959–1965

Filmy krótkometrażowe	Informacje o filmie	Krótką charakterystyka filmu
1	2	3
Polski Ruch Robotniczy, Armia i Gwardia Ludowa ^a		
<i>Generał Walter</i>	Real. W. Ronisz, WFWP „Czołówka”, dźwięk, cz.-b., 3 akty, 20 min, 1963	Film poświęcony Karolowi Świerczewskiemu
<i>Walter P-38</i>	Real. E. Elter, 27 min, 1962	Dzieje pistoletu P-38 jako świadka wielu partyzanckich akcji
<i>Obwód Piąty</i>	Real. J. Kosiński, WFD, dźwięk, cz.-b., 1 akt, 17 min, 1962	„Rola” Polskiej Partii Robotniczej w organizowaniu walki zbrojnej w okresie okupacji
<i>Śladami Józefa Wieczorka</i>	Real. J. Kidawa, WFD Warszawa, dźwięk, cz.-b., 1 akt, 12 min, 1961	Dokument ikonograficzny, w którym opisano działalność Józefa Wieczorka
<i>20 lat później</i>	Real. M. Marzyński, WFD, dźwięk, cz.-b., 45 min, 1964	Uczestnicy walk o wyzwolenie spod okupacji niemieckiej ziem polskich – żołnierze i partyzanci radzieccy – wracają wspomnieniami do 1944 r.
<i>Na naszej Ziemi</i>	Real. B. Rybczyński, WFD, dźwięk, cz.-b., 1 akt, 8 min, 1964	Film o cmentarzach żołnierzy radzieckich poległych w czasie II wojny światowej
<i>Na piastowskim szlaku</i>	Real. M. Banach, WFO „Czołówka” dźwięk, cz.-b., 13 min, 1963	Walki wojska polskiego i radzieckiego o przełamanie Wału Pomorskiego i o Kołobrzeg.
<i>Po szesnastu latach</i>	WFD Warszawa, dźwięk, cz.-b., 1 akt, 10 min, 1961	Film o grupie kombatantów radzieckich, którzy w 1945 r. walczyli z hitlerowcami na ziemi polskiej
<i>Ofensywa wyzwolenia</i>	Real. H. Drapella, WFWP „Czołówka”, dźwięk, cz.-b., 20 min, 1960 Zastosowanie: historia kl. VII i XI ^b	Film zmontowany z materiałów archiwalnych o ofensywie armii radzieckiej, która rozpoczęła się 12 stycznia 1945 r.
<i>Z dokumentów walki</i>	Realiz. J. Kidawa, WFD, 18 min, 1962	Film o działaczach PPR na Śląsku
<i>Od klęski do zwycięstwa</i>	Realiz. A. Szczygieł, WFO, 35 min, 1965	Film z okresu okupacji w Polsce. Organizacja partyzantki, rola PPR w organizacji „walki wyzwoleniczej”

1	2	3
<i>My kobiety</i>	Real. M. Kwiatkowska, WFWP „Czołówka”, Czarno-biały, 35 mm, 510 m, 18 min, 1964	Montaż archiwalnych zdjęć filmowych o oddziałach kobiecych podczas wojny
<i>Ludzie z karabinami</i>	Real. W. Ronisz, WF „Czołówka”, cz.-b., 22 min, 1964	„Rodowód polityczny i historyczny” Armii Radzieckiej
<i>Wioska mała jak Płowce</i>	Real. R. Banach, WF „Czołówka”, cz.-b., 11 min, 1961	Bitwa, jaką polska Brygada Pancerna im. Bohaterów Westerplatte stoczyła pod Studziankami
15- i 20-lecie PRL		
Filmy z serii „Chwila wspomnień”. Przeznaczone dla klasy III LO ^c (16 filmów)	WFD w Warszawie, dżw., cz.-b., ok. 30 min. Lata: 1944–1945, 1945–1946, 1947, 1948, 1949, 1950, 1951–1952, 1953, 1954, 1955, 1956–1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962	Film z cyklu „XX-lecie Polski Ludowej” ukazuje w porządku chronologicznym fakty i wydarzenia z 1944 r. Film montażowy oparty na starych kronikach filmowych
Polska dzisiejsza. Przegląd Filmowy nr 1	WFD, dżw., cz.-b., 11 min	Miasta – symbole „rozwoju gospodarczego” PRL: Warszawa, Nowa Huta, Tarnobrzeg, Konin, Blachownia, Wrocław, Gdańsk, Poznań, Płock, Swarzędz
Polska dzisiejsza. Przegląd Filmowy nr 2	WFD, dżw., cz.-b., 11 min	Architektura dawnej i współczesnej Polski, miasta zabytkowe, rozwój szkolnictwa, kultury, nauki, służby zdrowia w PRL
Polska dzisiejsza. Przegląd Filmowy nr 3	WFD, dżw., cz.-b., 30 min	Film zmontowany z fragmentów kronik filmowych poświęconych Wybrzeżu
<i>P.R.L-64</i>	Real. S. Janik., prod. SME, film barwny, animowany, 1964	Plakat filmowy przedstawiający charakterystyczne wydarzenia polityczno-społeczne dwudziestolecia Polski Ludowej
<i>Polska. Zwykły dzień</i>	Real. J. Brzozowski, WFO w Łodzi, dżw., barwny, 18 min, 1964	Obraz kraju w rytmie pracy, nauki, odpoczynku
Sprawy morskie		
<i>Stocznia</i>	Real. R. Sobecki, WFO, Łódź, dżw., cz.-b., 14 min, 1960	Rys historyczny polskiego przemysłu stocznioowego
<i>Szkoła morską</i>	Real. M. Ussorowski, WFO, 19 min, 1960	Film jest historią Szkoły Morskiej w Gdyni, a zarazem historią polskiej floty handlowej
<i>Stocznia w Gdyni</i>	Real. J. Riesser, WFO Łódź, dżw., cz.-b., 1965	Zmiany w stoczni gdańskiej w ciągu 20-lecia – automatyzacja, mechanizacja, oszczędność

1	2	3
<i>Narodziny statku</i>	Real. J. Łomnicki, WFDiE, 15 min, 1961	Film dokumentalny o pracy stoczni szczecińskiej, wodowanie nowej jednostki
<i>Suchy dok</i>	Real. J. Riesser, WFO, 16. min, 1964	Suchy dok w stoczni gdańskiej
<i>Szczecin Port</i>	Real. R. Sobeczki, WFO, 15 min, 1964	Reportaż z pracy jednego z największych portów nad Bałtykiem, odbudowanego po II wojnie światowej
<i>Białe miasto nad zatoką</i>	Real. M. Ussorowski, WFO, 18 min, 1961	Historia rozwoju Gdyni
<i>Ludzie i ryby</i>	Real. W. Ślesicki, WFD, 12 min, 1962	W tym filmie prezentowano rybołówstwo morskie
Awans miast, miasteczek i wsi		
<i>Miara czasu</i>	WFD, 10 min, 1961	Kontrast Warszawy zniszczonej i odbudowanej po 15 latach
<i>Płock 1960</i>	Real D. Halladin, WFD, dżw., cz.-b., 12 min, 1960	Proces przeobrażania się prowincjonalnego Płocka w nowoczesny ośrodek przemysłowy. Pierwsze prace nad budową rafinerii i rurociągu naftowego.
<i>Poznań – miasto handlu i przemysłu</i>	Real. W. Drymer, WFO, cz.-b., 9 min, 1966	Film o współczesnym Poznaniu
<i>Dwie naprawy</i>	Real. D. Halladin, WFD, dżw., cz.-b., 9 min, 1964	Ukazano, jak w ciągu 20 lat dokonały się „wielkie przemiany w życiu mieszkańców ubogiej niegdyś wioski”
<i>O naszej wsi</i>	Real. T. Kowalczyk, WFO, dżw., cz.-b., 20 min, 1964	Film obrazujący „przykłady przemian” współczesnej wsi polskiej
<i>Na Białostocczyźnie</i>	Real. B. Mościcki, dżw., cz.-b., 10 min, 1964	Region do niedawna uważany za zacofany w okresie PRL przeżywa „bujny rozwój”
<i>Cztery oblicza Mazowsza</i>	Real. S.T. Grabowski, 20 min, 1962	Dzień dzisiejszy jako okres szybkich przemian społeczno-gospodarczych na Mazowszu
<i>Dwa oblicza miasta. Częstochowa wczoraj i dziś</i>	Real. Z. Adamski. WFO, dżw., cz.-b., 10 min, 1962	Miasto o dwóch obliczach. W przeszłości – cel pątniczych pielgrzymek, współcześnie Huta Gigant zatrudniająca 9 tysięcy robotników
<i>Płock 1960</i>	Real. D. Halladin, WFD w Warszawie, dżw., cz.-b., ok. 7 min, 1960	Film o przeobrażeniach gospodarczych Płocka

1	2	3
<i>Elektryczność na wsi</i>	Real. Z. Kierszstejn, cz.-b. 17 min, WFO, 1962	Informacje o możliwościach i sposobach wykorzystania energii elektrycznej na wsi
<i>Suita polska</i>	Real. J. Łomnicki, WFD, barwny, 20 min, 1962	Polski krajobraz, w który wrosły nowe miasta, dzielnice, huty, zakłady przemysłowe
Rozwój przemysłu i techniki w PRL		
<i>Stal, minuty, miliony</i>	Real. R. Sobecki, dżw., cz.-b, 10 min, 1963	Ukazuje postęp techniczny w PRL
<i>Narodziny miasta</i>	Real. J. Łomnicki, WFD, dżw., cz.-b., 16 min, 1960	Zrealizowany z okazji 10-lecia Nowej Huty
<i>Historia jednej ustawy</i>	Real. J. Łomnicki, WFD, dżw., cz.-b., 11 min, 1960	Film o nacjonalizacji przemysłu
<i>Nad Sanem</i>	Real. A. Jaskólska, WFO, dżw., cz.-b., 9 min	Budowa zapory wodnej i hydroelektrowni na Sanie
<i>Miasto bez dymu</i>	Real. R. Siando, dżw., cz.-b, 12 min, 1961	Nowe Tychy – „miasto symbol nowoczesnego państwa i jego gospodarki”
<i>Mostostalowcy</i>	Real. J. Łomnicki, WFD, dżw., cz.-b., 12 min, 1960	O przedsiębiorstwie budowy konstrukcji stalowych, które dało wiele obiektów dla gospodarki kraju
<i>Żelazny szlak</i>	Real. A. Amirażibi, WFD, dżw., cz.-b, 11 min, 1961	Odbudowa, postęp techniczny, rozwój polskiego kolejnictwa i jego rola w życiu gospodarczym
<i>Trzecia młodość</i>	Real. B. Rybczyński, WFD, dżw., cz.-b, 19 min, 1962	Film o historii fabryki Cegielskiego w Poznaniu
<i>Na przykład Działoszyn</i>	Real. S.T. Grabowski, WFO, dżw., cz.-b, 12 min, 1964	Reportaż z budowy cementowni Działoszyn
<i>Dzień w Turossowie</i>	Real. I. Jankowski, WFD, dżw., cz.-b, 11 min, 1963	Turossów – codzienny dzień pracy olbrzymiego kombinatu
<i>Miedź</i>	Real. R. Sobecki, dżw., cz.-b 10 min, 1960	Mowa o nowo odkrytych złożach miedzi w Lublinie
<i>Węgiel i technika</i>	Real. A. Domalewski, WFO, 12 min, 1965	Zaprezentowano badania prowadzone nad ekonomicznymi sposobami eksploatacji złóż węgla
<i>Dla tysięcy megawatów</i>	Real. Sobecki. WFO w Łodzi, dżw., cz.-b., 11 min, 1961	O elektrowni w Turossowie
<i>Kronika 4-ech lat</i>	Real. R. Wionczek. WFD, dżw., cz.-b., wyśw. 9 min, 1964	O powstaniu wielkiej inwestycji przemysłowej – kombinatu w Płocku
<i>Kronika wielkiej budowy</i>	Real. R. Wionczek. WFD, dżw., cz.-b., 10 min, 1961	O budowie kombinatu petrochemii w Płocku

1	2	3
<i>Lumel</i>	Real. J. Koniusz, Lubuski Klub Filmowy, cz.-b., 10 min, 1961	Reportaż z Lubelskich Zakładów Aparatów Elektrycznych
<i>Postęp techniczny na PKP</i>	Real. H. Amiradzibi, WFD, dźw., cz.-b., 18 min, 1961	Film o postępie technicznym w ruchu pociągów
<i>Postęp techniczny w malowaniu maszyn</i>	Real. E. Czurko, WFO, cz.-b., 16 min, 1964	Najnowsze metody malowania maszyn
<i>Płock rusza</i>	Real. R. Wionczek, WFD, dźw., cz.-b., 10 min, 1964	Reportaż relacjonujący uruchomienie kombinatu petrochemicznego w Płocku
<i>Płocka jesień</i>	Real. D. Halladin, WFD w Warszawie, dźw., cz.-b., 9 min, 1961	Obok budującego się kombinatu pokazano rozbudowujące się miasto Płock
<i>Automaty</i>	Real. A. Domalewski, WFO, cz.-b., 8 min, 1962	Objaśnienie zautomatyzowanego cyklu produkcyjnego w kilku fabrykach
<i>Ludzie z bazy</i>	Real. R. Wieczorek, WFD, cz.-b., 1962	Reportaż z budowy wielkiego rurociągu naftowego łączącego Związek Radziecki z NRD
<i>Stal, minuty, miliony</i>	Real. R. Sobeczki, WFO, dźw., barwny, 10 min, 1963	Film z serii propagującej postęp techniczny w przemyśle ciężkim
<i>W kopalni węgla brunatnego</i>	Real. M. Vogt, WFO, dźw., cz.-b., 10 min	Zapoznający z pracą nowoczesnej kopalni
<i>W kopalni węgla kamiennego</i>	Real. A. Domalewski, WFO, dźw., cz.-b., 18 min	Zapoznający z pracą nowoczesnej kopalni
<i>Ziemia i węgiel</i>	Real. L. Jankowski, WFD, dźw., cz.-b., 12 min., 1961	Film zapoznaje z obiektem budowy kopalni w Turoszowie i ludźmi, którzy tam pracują
<i>Żelazny szlak</i>	Real. H. Amiradzibi, WFD, dźw., cz.-b., 11 min, 1961	Przegląd dorobku kolejnictwa polskiego
Ziemie Zachodnie i Północne		
<i>Kronika Koszalina</i>	Real. R. Wionczek, WFD, dźw., cz.-b., 12 min, 1960	Film ukazuje rozbudowę miasta i plany jego rozwoju
<i>Odra</i>	Real. J. Vaulin, WF „Czołówka”, 1963	Rzeka Odra, wyznacznik polskiej granicy zachodniej
<i>Tam, gdzie kończy się Odra</i>	Real. M. Ussorowski, WFO, barwn., 16 min, 1960	Prezentacja dokumentów świadczących o „polskości” wybrzeża szczecińskiego. Odbudowany po 1945 r. port szczeciński i stocznia
<i>Dwie kroniki Szczecina</i>	Real. J. Kaden, WFD, cz.-b., 10 min, 1965	Dokumentalny reportaż ze Szczecina, przeszłość, odbudowa i rozwój miasta w okresie PRL

1	2	3
<i>Elbląg</i>	Real. L. Lorentowicz, WFO, cz.-b., 12 min, 1964	Ulice i place odbudowanego Elbląga, osiedla mieszkaniowe „dla tysięcy pracowników przemysłu”
<i>Opole</i>	Real. Al. Jaskólska, WFO, cz.-b., 12 min, 1963	Film o dowodach „polskości” w Opolu. Ukazano też dzień dzisiejszy Opola, rozwój przemysłu
<i>Paczków i okolice</i>	Real. J. Riesser, WFO, cz.-b., 10 min, 1960	Film zaznajamiający z historią Paczkowa i jego okolicą
<i>Z ziemi koszalińskiej</i>	Real. R. Wionczek, WFD, cz.-b., 9 min, 1961	Dawna siedziba Słowian pomorskich. Rozbudowa miasta i portu rybackiego w PRL
<i>Świnoujście</i>	Real. W. Pomianowski, WFD, 13 min, cz.-b., 1961	Przeszłość Świnoujścia i dzień dzisiejszy
<i>Ziemia Kozielska</i>	Real. E. Pałczyński, WFO, 22 min, 1963	Prastary gród nadodrzański, obecnie ważny port rzeczny. Zanik zniszczeń wojennych
<i>Warmia</i>	Real. Z. Kuźmiński, WFD, 22 min, 1961	Wędrówka po zabytkach Warmii: Olsztyn, Orneta, Lidzbark, Frombork
<i>Od Wersalu do Westerplatte</i>	Real. B. Stando i W. Kazimierzczak, WFD, 18 min, 1965	Film o oporze ludności polskiej w Gdańsku i Westerplatte, które stało się początkiem II wojny światowej
<i>Wierna Ziemia</i>	Real. W. Kamiński, Lubuski Klub Filmowy, 19 min, 1963	Film opowiada o losach polskich rodzin i historii walk o polskość na ziemi babińskiej w okresie międzywojennym
<i>Spotkania raciborskie</i>	Real. K. Gordon, WFO, 25 min, 1965	Reportaż z Raciborza i okolic nawiązujący także do przeszłości i historycznych związków Opolszczyzny z Polską
<i>Ziemia Lubuska opowiada</i>	Real. B. Rybczyński, WFD, 11 min, 1962	Film ukazujący współczesne życie ziemi lubuskiej, „rozwój” gospodarki, kultury, oświaty i życia społecznego
<i>Bitwa o wał pomorski</i>	Real. Ł. Ordo, WF „Czołówka”, 20 min, 1963	Film ukazuje ciężkie walki o Wał Pomorski
<i>Lidzbark Warmiński</i>	Real. R. Sobeci, WFO, 10 min, 1962	Uroki miasteczka i piękno jego zabytków
<i>Odpowiedź</i>	Real. H. Drapella, WF „Czołówka”, 10 min, 1961	Obraz RFN lat sześćdziesiątych z jego „tendencjami odwetowymi”
<i>Spod znaku Rodła</i>	Real. A. Forbert, WF „Czołówka”, 10 min, 1961	Opowieść filmowa o mieszkańcach Warmii, Pomorza i Śląska, którzy przez cały okres zaborów aż po czasy hitlerowskiej III Rzeszy prowadzili walkę o polskość tych ziem

1	2	3
<i>Dokąd idziecie</i>	Real. Z. Wolicki, WF „Czołówka”, 19 min, 1961	Dzieje niemieckiego militarysty od czasów I wojny światowej do lat pięćdziesiątych XX w.
LWP ^d		
<i>Aby kwitło życie</i>	Real. J. Hoffman i E. Skórzewski, 80 min, 1961	Dokument o „sile i sprawności” LWP
<i>Dzieje piechoty</i>	Real. M. Sieński, WP „Czołówka”, 21 min, 1965	Obraz przemian dokonanych na przestrzeni dziejów w piechocie. Rola, jaką odgrywała piechota w przeszłości i w czasie II wojny światowej
<i>Broń pancerna</i>	Real. S. Sieński, WP „Czołówka”, 17 min, 1963	Pierwszy film z cyklu obrazującego historię i aktualny stan poszczególnych rodzajów wojsk
<i>W każdej potrzebie</i>	Real. B. Wielecki, WFWP „Czołówka”, ok. 10 min, 1963	Film o pracach społecznych wojska od chwili zakończenia wojny
<i>Na straży granic</i>	Real. J. Łomnicki, WFD, 10 min, 1960	Film poświęcony Wojskom Ochrony Pogranicza
<i>Nigdy więcej</i>	Real. J. Chodnikiewicz, WF „Czołówka”, 1963	Film przedstawia „tradycje” LWP oraz jego „współczesne oblicze”
<i>Szlak znaczonej historią</i>	Real. K. Scheybal, WF „Czołówka”, 21 min, 1961	Film przybliży 1945 r. i tereny zaciętych walk armii polskiej i radzieckiej na terenie Pomorza Zachodniego
<i>Szlakiem zwycięstwa</i>	Real. R. Banach, WF „Czołówka”, 19 min, 1965	Monografia dziejów II Armii WP
<i>Z tradycji oręża polskiego cz. 1–7</i>	Real. M. Krwawicz, R. Banach, WF „Czołówka”, cz. 1–7, 22 min, 19 min, 39 min, 23 min, 18 min, 35 min, 20 min, 1960–1962	Rekonstrukcja najważniejszych wydarzeń z 1000-letniej historii oręża polskiego oraz dróg rozwojowych sztuki wojskowej i technicznej

^a Pominięto filmy ukazujące martyrologię narodu polskiego w latach okupacji hitlerowskiej; *Tysiąclecie Państwa Polskiego w filmie*, s. 7–8.

^b *Katalog filmów oświatowych*, cz. 3: *Filmy szkolne*, Warszawa 1962, s. 61.

^c *Katalog filmów szkolnych. Historia*, Warszawa 1970, s. 64.

^d Pominięto filmy z życia w wojsku. NAC, Wytwórnia Filmowa „Czołówka”, *Katalog Wojskowych Filmów Dokumentalnych Wytwórnii Filmowej „Czołówka”*, spis 6, sygn. 8, s. 73–111.

Źródło: NAC, Wytwórnia Filmowa „Czołówka”, *Katalog Wojskowych Filmów Dokumentalnych Wytwórnii Filmowej „Czołówka”*, spis 6, sygn. 8, s. 14, 20, 22, 31, 32, 35, 37, 50, 57–58, 60–64, 68; *Katalog filmów popularnonaukowych*, s. 4, 15, 23–46, 310–312, 335–339, 350, 357, 307–310, 336, 342, 348–350, 368–372; *Tysiąclecie Państwa Polskiego w filmie*, s. 6, 14–16, 20–21; *Katalog filmów oświatowych*, cz. 3, s. 61, 62; TRZZ, Sekretariat Prezydium Rady Naczelnej, Komisja Propagandy, *Katalog filmów krótkometrażowych*, s. 27, 28, 33, 35, 6, 8, 11, 14–15; *Katalog filmów oświatowych*, cz. 2, s. 20, 22, 50, 51, 55, 71, 75; *WFO 1959–1968. Katalog WFO*, b.d.w., s. 12; *Katalog filmów szkolnych. Histo-*

ria, s. 64, 20, 39; AAN, TRZZ. Rada Naczelna, sygn. 686, b.p.s.; AAN, PZPR KC, sygn. 237/VIII/897, s. 31; *Informator o filmach obrazujących osiągnięcia 20-lecia PRL*, b.p.; *Filmy na 20-lecie Wojska Polskiego*, s. 2; *Nowe filmy o wojsku*, „Film” 1964, nr 34, s. 2; WFO 1959–1968. Katalog WFO, b.d.w, s. 175; <https://filmpolski.pl/fp/index.php?film=426287; 428711; 4211284; 424610; 426406; 4224826; 4211221; 4211104>.

BIBLIOGRAFIA (BIBLIOGRAPHY)

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych

Biuro Ogólnopolskiego Komitetu Frontu Narodowego w Warszawie 1952–1983, sygn. 249; 388; 869; 876.

Polska Zjednoczona Partia Robotnicza Komitet Centralny w Warszawie 1905–1947, 1948–1990, sygn. 237/VIII/650, 659, 673, 681, 880, 897, 899, 901, 903.

Zespół Ministerstwa Oświaty w Warszawie 1944, 1945–1966, sygn. 11.

Towarzystwo Rozwoju Ziem Zachodnich. Rada Naczelna w Warszawie [1927, 1949–1956] 1957–1972 [1973], sygn. 656, 686.

Urząd do spraw Wyznań w Warszawie [1896, 1919–1949] 1950–1990, sygn. 78/70 a.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej we Wrocławiu, sygn. IPN WR 412/95, t. 1.

Archiwum Państwowe we Wrocławiu

Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej we Wrocławiu [1915–1948] 1948–1990, sygn. 335.

Wojewódzki Komitet Frontu Jedności Narodu we Wrocławiu 1952–1983, sygn. sygn. 1/384.

Narodowe Archiwum Cyfrowe

WF „Czołówka”, wykaz filmów uczestniczących w festiwalach krajowych i zagranicznych oraz nagrodzonych od 1961–1977, sygn. 6/4.

Wytwórnia Filmowa „Czołówka”, Katalog Wojskowych Filmów Dokumentalnych Wytwórni Filmowej „Czołówka”, spis 6, sygn. 8.

Źródła drukowane

Dekret Rady Ministrów o ustanowieniu dnia 12 października Dniem Wojska Polskiego, „Słowo Ludu” 1950, nr 281, z 12 października.

Informator o filmach obrazujących osiągnięcia 20-lecia PRL, Warszawa 1964.

Katalog filmów oświatowych, cz. 2. *Filmy popularnonaukowe*, Warszawa 1962.

Katalog filmów oświatowych, cz. 3. *Filmy szkolne*, Warszawa 1962.

Katalog filmów popularnonaukowych – Filmos, Warszawa 1966.

Katalog filmów szkolnych. Historia, Warszawa 1970.

Mały rocznik filmowy 1965, Warszawa 1966.

Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, „Rocznik Lubelski” 1959, nr 2, s. 7–14.

TRZZ, Sekretariat Prezydium Rady Naczelnej, Komisja Propagandy, *Katalog filmów krótkometrażowych związanych tematycznie z ziemiami zachodnimi i północnymi*, Warszawa 1961.

Tysiąclecie Państwa Polskiego w filmie, Warszawa 1966.

WFO 1959–1968. Katalog WFO 1968.

Opracowania wydane przed 1989 rokiem

A.C., *Na szkolnym ekranie*, „Słowo Ludu” 1964, nr 206, s. 3.

Białek W., *Udział wojska w ogólnopolskich akcjach społeczno-politycznych w latach 1958–1975*, w: *Z historii tamtych lat. Ludowe Wojsko Polskie w akcjach społeczno-politycznych 1944–1975*, red. M. Przeczek, Warszawa 1980, s. 244–298.

Bocheńska J., *Film dokumentalny*, w: *Historia filmu polskiego*, t. 3: 1939–1956, red. J. Toeplitz, Warszawa 1974, s. 260–280.

Borkowski J., *Badania nad dziejami PRL*, „Polska Ludowa” 1963, t. 2, s. 181.

Borkowski J., *Zarys historii polskiego ruchu ludowego*, t. 2: 1918–1939, Warszawa 1970.

Depta H., *Film i wychowanie*, Warszawa 1975.

Drozdowski B., *Film dokumentalny*, w: *Historia filmu polskiego*, t. 5: 1962–1967, red. R. Marszałek, Warszawa 1985, s. 118–133.

Filmy na 20-lecie Wojska Polskiego, „Film” 1963, nr 36, s. 2.

Front Jedności Narodu w obchodach XX-lecia Polski Ludowej, sekretariat OKFJN, Warszawa 31 stycznia 1964.

Historia polskiego ruchu robotniczego 1864–1964, t. 1: 1864–1939, red. T. Daniszewski, Warszawa 1967.

Iskierko A., *Film dokumentalny*, w: *Historia filmu polskiego*, t. 4: 1957–1961, red. J. Toeplitz, Warszawa 1980, s. 213–249.

Jakubowska B., *Przeobrażenia w szkolnej edukacji historycznej w Polsce w latach 1944–1956*, Warszawa 1986.

Jaruzelski W., *Ludowe Wojsko Polskie*, w: *XX lat Polski Ludowej*, red. S.W. Balicki, Warszawa 1964, s. 179–208.

Kersten K., *Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego 22 VII – 31 XII 1944*, Lublin 1965.

Kobłewska-Wróbłowa J., *Film fabularny w szkole*, red. W. Okoń, Warszawa 1964.

Nowe filmy o wojsku, „Film” 1964, nr 34, s. 2.

Od Komitetu Redakcyjnego, w: *XX lat Polski Ludowej*, red. S.W. Balicki, Warszawa 1964, k. V–XI.

Perski L., *Przed dwudziestu laty*, „Film” 1963, nr 28–29, s. 6–7.

Polska, t. 2: 1956–1965, red. S. Wroński, Warszawa 1966.

Polskie Tysiąclecie. Uchwała Komitetu Przygotowawczego Obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego akceptowana na posiedzeniu Rady Państwa w dn. 12 lutego 1960 r., „Kwartalnik Historyczny” 1960, nr 1, s. 3–9.

- Rulka J., *Film oświatowy na lekcjach historii*, „Wiadomości Historyczne” 1961, nr 5, s. 285–292.
- Tysiąc lat Polski nad Bałtykiem*, red. J. Wójcicki, Warszawa 1967.
- Strzelecki W., *25 lat i co dalej „Czołwoko”*, „Magazyn Filmowy” 1968, nr 19, s. 6–7.
- Ślęzak T., *Koncepcja wstępnej fazy socjalistycznej industrializacji Polski*, w: *W stulecie polskiego ruchu robotniczego: studia i rozprawy*, red. J. Gołębiowski, Kraków 1982.
- Wiewóra B., *Zachodnia granica Polski na tle sytuacji międzynarodowej w latach 1945–1961*, w: *IX Powszechny Zjazd Historyków Polskich w Warszawie 13–15 września 1963. Referaty i dyskusja. Polska Ludowa*, Warszawa 1964, s. 101–135.
- [W], *Sesja naukowa w Opolu poświęcona dwudziestoleciu PPR*, „Z Pola Walki” 1962, nr 2, s. 236–238.

Opracowania wydane po 1989 roku

- Achmatowicz A., *Rosja i Rosjanie – rosyjskie motywy w filmach PRL*, „Dzieje Najnowsze” 1997, nr 1.
- Anduła K., *U źródeł mitu. Historiografia PRL wobec strategiczno-operacyjnego tła bitwy pod Lenino*, w: *Studia z historii najnowszej Polski*, t. 2, red. R. Łatka i M. Przeperski, Warszawa 2020.
- Białous M., *Spółeczna konstrukcja filmów historycznych. Pamięć zbiorowa i polityka pamięci w kinematografii polskiej lat 1920–2010*, Gdańsk 2018.
- Brzostek B., *„Jakoś się wreszcie ułożyło...” Esej o Polsce lat „małej stabilizacji”*, „Polska 1944/45–1989. Studia i materiały” 2011, nr 10, s. 263–297.
- Brzostek B., *Życie w trzech planach. Obraz rzeczywistości Warszawy i Bukaresztu (1950–1970)*, „Polska 1944/45–1989. Studia i materiały” 2009, nr 9, s. 179–221.
- Cenckiewicz S., *Długie ramię Moskwy. Wywiad wojskowy Polski Ludowej 1943–1991 (wprowadzenie do syntezy)*, Poznań 2011, s. 39–100.
- Cenckiewicz S., *Geneza Ludowego Wojska Polskiego 1943–1945*, Warszawa 2017.
- Chojnowski A., *Pośmiertna maska stalinizmu. „Żołnierz Zwycięstwa” Wandy Jakubowskiej jako zwierciadło epoki*, „Dzieje Najnowsze” 2006, nr 1.
- Chrobaczyński J., *Konteksty przełomu 1944–1945. Społeczeństwo wobec wojennych rozstrzygnięć. Postawy – zachowania – nastroje*, Kraków 2015.
- Ciborowski T., Konat G., *Między II i III RP. Gospodarka Polski Ludowej*, w: *PRL bez uprzedzeń*, red. J. Majmurek, P. Szumlewicz, Warszawa 2010, s. 17–49.
- Copik I., *Przemieszczona tożsamość. Kino PRL wobec problemu Ziemi Zachodnich*, „Kwartalnik Filmowy” 2021, nr 116, s. 58–79.
- Dudek A., *Wybrane czynniki historyczne wpływające na politykę władz PRL*, w: *Polityka czy propaganda. PRL wobec historii*, red. P. Skibiński i T. Wiścicki, Warszawa 2009.
- Dudek A., Gryz R., *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2003, s. 13–36.
- Eisler J., *Życie codzienne w Warszawie w okresie planu sześcioletniego*, „Polska 1944/45–1989. Studia i materiały” 2001, nr 5, s. 29–48.

- Gołota J., *Pięciolatka prosperity w budownictwie szkolnym (1961–1965)*, w: *Gospodarka PRL. Wybrane zagadnienia*, red. W. Gieszczyński, Olsztyn 2018, s. 277–302.
- Gontarczyk P., *PPR jako ekspozytura Kremla*, w: *W drodze do władzy. Struktury komunistyczne realizujące politykę Rosji Sowieckiej i ZSRR wobec Polski (1917–1945)*, red. E. Kowalczyk, K. Rokicki, Warszawa 2019, s. 491–518.
- Gwóźdź A., *Kinematografia*, w: *Modi memoranda. Leksykon kultury pamięci*, red. M. Saryusz-Wolska, R. Traba, współpraca J. Kalicka, Warszawa 2014, s. 186–188.
- Habelski R., *Przeszość i pamięć historyczna w życiu kulturalnym PRL. Kilka uwag wstępnych*, w: *Polityka czy propaganda: PRL wobec historii*, red. P. Skibiński, T. Wiścicki, M. Wysocki, Warszawa 2009, s. 87–115.
- Heller E., *Dokument świętej naiwności*, „Res Publica” 1990, nr 4, s. 52–65.
- Historia kina polskiego*, red. T. Lubelski, K.J. Zarębski, Warszawa 2007.
- Jackowska N., *Układ z 1970 r. o podstawach normalizacji stosunków z RFN – przypadek ponadpolitycznej zgody?*, „Annales Universitatis Paedagogicae Crasoviensis. Studia Politologica” 2011, t. 5, s. 144–157.
- Jakubowska B., *Wydział Historii Partii KC PZPR – krytyka, samokrytyka i autokrytyka*, w: *Historia, społeczeństwo, wychowanie*, red. J. Maternicki M. Hoszowska, P. Sierżęga, Rzeszów 2003.
- Jarosz D., *Polskie drogi do mieszkania w okresie gomułkowskim (1956–1970)*, „Polska 1944/45–1989. Studia i materiały” 2009, nr 9, s. 223–282.
- Jarosz D., Miernik G., *Pobór, wcielenie, „pruska dyscyplina”, dezercje. Wstęp do badań nad historią społeczną służby wojskowej w stalinowskiej Polsce (1950–1955)*, „Polska 1944/45–1989. Studia i materiały” 2018, nr 16, s. 41–84.
- Jarmuż M., *Warunki mieszkaniowe w Polsce lat siedemdziesiątych XX wieku w świetle dokumentów osobistych*, „Polska 1944/45–1989. Studia i materiały” 2011, nr 10, s. 315–329.
- Kaliński J., *Gospodarka Polski w latach 1944–1989. Przemiany strukturalne*, Warszawa 1995.
- Karwat J., *Ludowe Wojsko Polskie – Wojsko Polskie*, w: *Spółeczeństwo PRL. Historia. Kultura. Pamięć*, t. 1: *Historia*, red. S. Jankowiak, D. Skotarczak, I. Skórzyńska, Poznań 2011.
- Kącka K., *Polityka historyczna: kreatorzy, narzędzia, mechanizmy działania – przykład Polski*, w: *Narracje pamięci: między polityką a historią*, red. K. Kącka, J. Piechowiak-Lamparska i A. Ratke-Majewska, Toruń 2015.
- Kisielewski T., *Wyzwolenie czy zniewolenie. Polska i Polacy w Polsce Ludowej*, „Echa Przeszłości” 2004, nr 5.
- Korzon A., *Upowszechnianie filmu radzieckiego w Polsce w latach 50-tych*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” rok??, t. 27.
- Kowalski L., *Bezpieka Pogranicza. Historia Zwiadu WOP 1945–1990*, Warszawa 2020.
- Król E.C., *Wizerunek Niemca etnicznego w polskim filmie po II wojnie światowej*, „Przegląd Historyczny” 2005, z. 1.
- Kurpiewski P., *Historia na ekranie Polski Ludowej*, Gdańsk 2017.

- Kurz I., „*Ludzie jak żywi*”: *historiofotia i historio-terapia*, w: *Film i historia. Antologia*, red. I. Kurz, Warszawa 2008, s. 7–18.
- Leszkowicz T., *Ludowe Wojsko Polskie w cieniu zimnej wojny*, Warszawa 2021.
- Leszkowicz T., *Spadkobiercy Mieszka, Kościuszki i Świerczewskiego. Ludowe Wojsko Polskie jako instytucja polityki pamięci historycznej*, Warszawa 2022.
- Madajczyk P., *Na drodze do pojednania. Wokół orędzia biskupów polskich do biskupów niemieckich z 1965 roku*, Warszawa 1994.
- Madajczyk P., „Przebaczymy i prosimy o przebaczenie...”, „*Więź*” 1990, nr 9, s. 112–124.
- Main I., *Trudne świętowanie. Konflikty wokół obchodów świąt państwowych i kościelnych w Lublinie (1944–1989)*, Warszawa 2004.
- Maj E., *Źródłowe badanie dziejów Polski Ludowej: przypadek fabularnej twórczości filmowej*, „*Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica*” 2013, t. 10, s. 3–23.
- Markiewicz M., *Kolektywizacja rolnictwa w województwie białostockim w latach 1948–1956*, „*Dzieje Najnowsze*” 2011, nr 1, s. 129–137.
- Materski W., *Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego – narzucona władza*, w: *W drodze do władzy. Struktury komunistyczne realizujące politykę Rosji Sowieckiej i ZSRR wobec Polski (1917–1945)*, red. E. Kowalczyk, K. Rokicki, Warszawa 2019, s. 519–530.
- Mazur M., *Polityczne kampanie prasowe w okresie rządów Władysława Gomułki*, Lublin 2004.
- Miernik G., *Opór chłopów wobec kolektywizacji w województwie kieleckim 1948–1956*, Kielce 1999.
- Milenium czy Tysiąclecie*, red. B. Noszczak, Warszawa 2006.
- Młynarczyk-Tomczyk A., *W kręgu polityki, nauki i popularyzacji. Obchody „Polskiego Tysiąclecia” 1957–1966/67–* Kielce 2019.
- Nowa Huta. Architektoniczny portret miasta drugiej połowy XX wieku*, red. J. Kłaś, Kraków 2018.
- Ordyłowski M., *Obchody Tysiąclecia Państwa Polskiego na Dolnym Śląsku*, w: *Piastowsko-komunistyczna satysfakcja? Obchody rocznic historycznych i świąt państwowych na Śląsku po II wojnie światowej*, red. J. Nowosielska-Sobel, G. Strauchold, Wrocław 2008, s. 167–180.
- Oseka P., *Rytuały stalinizmu. Oficjalne święta i uroczystości w Polsce 1944–1956*, Warszawa 2007.
- Otto W., *Obserwacje życia i peregrynacje historii*, w: *Historia polskiego filmu dokumentalnego (1945–2014)*, red. M. Hendrykowska, Poznań 2018, s. 149–225.
- Pawlak M., Sanojca K., *Ideologiczna funkcja filmu szkolnego w PRL*, w: *Multimedia w edukacji historycznej i społecznej*, red. J. Rulka i B. Tarnowska, Bydgoszcz 2002, s. 222–230.
- Polniak Ł., *Obraz komunistycznej partyzantki gwardii i armii ludowej w propagandzie filmowej PRL (1960–1989)*, „*Spółczesność i Ekonomia*” 2017, nr 1, s. 118–140.
- Polniak Ł., *Patriotyzm wojskowy w PRL w latach 1956–1970*, Warszawa 2011.

- Rutkowski T.P., *Nauki historyczne w Polsce 1944–1970. Zagadnienia polityczne i organizacyjne*, Warszawa 2007.
- Skobelski R., *Specyfika polityki gospodarczej państwa na „Ziemiach Odzyskanych” w latach 1945–1970*, w: *Ziemie Odzyskane po II wojnie światowej*, red. C. Osękowski i G. Strauchold, Zielona Góra 2015, s. 48–58.
- Sołtysiak G., *Cenzura w polskim filmie dokumentalnym. Zarys problematyki*, w: *Kultura wysoka, kultura popularna, kultura codzienności w Polsce 1944–1989*, red. G. Miernik, Kielce 2010, s. 117–126.
- Sowiński E., *Produkcja filmu krótkometrażowego w epoce gierkowskiej na przykładzie działalności Wytwórni Filmów Oświatowych, „Panoptikum”* 2016, s. 93–104.
- Stępka S., *Chłopi wobec groźby kolektywizacji rolnictwa w latach 1956–1970*, w: *Wieś w Polsce Ludowej*, red. G. Miernik, Kielce 2005, s. 113–126.
- Stobiecki R., *Historia pod nadzorem*, Łódź 1993.
- Stobiecki R., *Koncepcje przebudowy nauki historycznej w polskiej publicystyce marksistowskiej lat 1945–1948*, „Acta Universitatis Lodzensis Politologia” 1991, z. 21, s. 123–139.
- Stobiecki R., *Najnowsze dzieje Polski w syntezach historycznych okresu PRL*, „Przegląd Zachodni” 1994, nr 4, s. 111–122.
- Strauchold G., *Mysł Zachodnia i jej realizacja w Polsce Ludowej w latach 1945–1957*, Toruń 2003.
- Strauchold G., *Nauka – publicystyka – geopolityka. Wokół polskiej dyskusji nad Odrą lat 40. XX w.*, w: *Ziemie Odzyskane po II wojnie światowej*, red. C. Osękowski i G. Strauchold, Zielona Góra 2015.
- Strauchold G., *Uroczystości państwowe na Ziemiach Zachodnich i Północnych organizowane we Wrocławiu w latach 60. XX w.*, w: *Piastowsko-komunistyczna satysfakcja? Obchody rocznic historycznych i świąt państwowych na Śląsku po II wojnie światowej*, red. J. Nowosielska-Sobel, G. Strauchold, Wrocław 2008, s. 145–150.
- Szarota T., *Życie z historią lub „żywa historia”. II wojna światowa w świadomości Polaków po 50 latach*, „Polska 1944/45–1989. Studia i materiały” 1996, nr 2, s. 235–247.
- Szelegieniec P., *„Gospodarka niedoborów i alienacja pracy w reżimie biurokratycznym. Przypadek ZSRR i PRL”* „Praktyka Teoretyczna” 2015, nr 2, s. 185–213.
- Wagner B., *Strategia wychowawcza w PRL*, Warszawa 2009.
- Wierzbicka A., *Lata 1944–1954. Wprowadzenie. Polskie życie artystyczne w latach 1944–1960*, t. 1: *Lata 1944–1947*, Warszawa 2012.
- Zajicek E., *Poza ekranem. Polska kinematografia w latach 1896–2005*, Warszawa 2009.
- Zaremba M., *Propaganda sukcesu. Dekada Gierka*, w: *Propaganda sukcesu*, Gdańsk 2004, s. 22–32.
- Zwierzchowski P., *Kino nowej pamięci. Obraz II wojny światowej w kinie polskim lat 60.*, Bydgoszcz 2013.

Strony internetowe

Internetowa Baza Filmu Polskiego. Odpowiedź, <https://filmpolski.pl/fp/index.php?film=4224826>

Internetowa Baza Filmu Polskiego, Warszawa, <https://www.film Polski.pl/fp/index.php?film=424716>

Internetowa Baza Filmu Polskiego. Ludzie z bazy, <https://www.film Polski.pl/fp/index.php?film=424610>

Internetowa Baza Filmu Polskiego. Postęp techniczny w malowaniu maszyn, <https://www.film Polski.pl/fp/index.php?film=4211284>

Kult jednostki, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/kult-jednostki;3928882.html>

Stempel W., *Przemysł filmowy w Polsce Ludowej*, <https://akademiapolskiegofilmu.pl/pl/historia-polskiego-filmu/artykuly/przemysl-filmowy-w-polsce-ludowej/241>

Wytwórnia Filmów Dokumentalnych i Fabularnych, <http://www.wfdif.pl/pl/o-wfdif>

Zamek królewski po 1939 r. – zniszczenie i odbudowa, <https://www.zamek-krolewski.pl/strona/historia-historia-zamku/610-zamek-krolewski-po-1939-roku-zniszczenie-i-odbudowa>

O autorce:

dr hab. Anita Młynarczyk-Tomczyk – profesor w Instytucie Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach.

Zainteresowania naukowe: historia Polski po 1944 r., historia historiografii, popularyzacja historii, dydaktyka historii i wiedzy o społeczeństwie.

e-mail: amlynczyk@ujk.edu.pl